

Cumhuriyet'e Giden Yol: Saltanatın Kaldırılması Sürecinde Yaşanan Siyasal Sistem Tartışmaları

The Road to the Republic: Discussions on the Political System during the Abolition of the Sultanate

Asaf ÖZKAN *

Mudanya Mütarekesi gereğince Yunanistan'ın boşaltacağı Trakya'yı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına teslim almakla görevlendirilen Refet Paşa, 19 Ekim 1922'de İstanbul'a geldi. Yaklaşık dört yıldır fiili işgal altında bulunan İstanbul ahalisi, Refet Paşa'yı büyük bir sevinç ve coşku ile karşıladı. Refet Paşa, kendisini karşılayan Padişah ve hükümetin temsilcilerine, TBMM Hükümeti'nin İstanbul'da bir padişah ve hükümet tanımadığını açıkladı. Yaptığı konuşmalarda, verdiği röportajlarda Anadolu'da kurulan Yeni Türk devletinin yönetim biçimine yönelik önemli açıklamalar yaptı. Bu açıklamalarda Anadolu'da kurulan sistemi saltanat-ı milliye olarak tanımlıyordu ve kurulan sistemin kuvvetler birliğine dayalı meclis hükümeti sistemi olduğunu cumhuriyet veya meşrutiyet gibi sistemlere benzemediğini, Anadolu'nun kendi ihtiyaçlarından doğduğunu savunuyordu. Refet Paşa'nın bu konuşmalarına karşı İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey bir risale yazarak onun görüşlerini eleştirdi. Lütfi Fikri'ye göre Türkiye'ye en uygun sistem meşrutiyet sistemiydi. Lütfi Fikri Bey'in risalesinin yayımlanmasından sonra Türkiye'deki rejimin ne olacağına dair tartışmalar hız kazandı. Bu arada 1 Kasım 1922'de TBMM kararıyla saltanat ve hilafet birbirinden ayrıldı ve saltanat kaldırıldı. Saltanatın kaldırılmasından sonra Anadolu'da uygulanan meclis hükümeti sistemi ile alakalı tartışmalar devam etti. Bu bağlamda Lütfi Fikri Bey'in risalesine karşı çeşitli risaleler yayımlandı. Aynı zamanda konu dönemin başına da yansdı. Tartışmalar genellikle meşrutiyet, cumhuriyet, kuvvetler ayrılığı, kuvvetler birliği, hâkimiyet-i milliye, meclis hükümeti sistemi konuları üzerinden yürütüldü.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü
asaf.ozkan@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5516-0827
Erzurum / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Atatürk
University Institute of Atatürk's
Principles and History of Turkish
Revolution
asaf.ozkan@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5516-0827
Erzurum / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Saltanat-ı milliye, kuvvetler birliği/ayrılığı, cumhuriyet, meşrutiyet, meclis hükümeti.

Abstract

According to the Armistice of Mudanya, Refet Pasha, who was assigned to take over Thrace which Greece was going to evacuate on behalf of the Government of the Grand National Assembly of Turkey, arrived in Istanbul on October 19, 1922. The people of Istanbul, who have been under the actual occupation for about four years, welcomed Refet Pasha with great joy and enthusiasm. Refet Pasha announced to the Sultan and the representatives of the government, who greeted him, that the Government of the Grand National Assembly did not recognize a sultan and a government in Istanbul. In his speeches and interviews, he made important statements about the management style of the New Turkish state

Başvuru/Submitted: 02/01/2023

Kabul/Accepted: 16/03/2023

established in Anatolia. In these statements, he defined the system established in Anatolia as the sultanate-ı milliye (national reign) and argued that the established system was a parliamentary government system based on the union of forces, not similar to systems such as a republic or a constitutional monarchy, and that it was born out of Anatolia's own needs. Against these speeches of Refet Pasha, Lütfi Fikri Bey, who was the President of the Istanbul Bar Association, wrote a pamphlet and criticized his views. According to Lütfi Fikri, the most suitable system for Turkey was the constitutional system. After the publication of Lütfi Fikri Bey's pamphlet, discussions on what the regime in Turkey would be gained momentum. Meanwhile, on November 1, 1922, the sultanate and the caliphate were separated from each other by the decision of the Grand National Assembly of Turkey and the sultanate was abolished. After the abolition of the Sultanate, the discussions about the parliamentary government system implemented in Anatolia continued. In this context, various pamphlets were published against Lütfi Fikri Bey's pamphlet. At the same time, the issue was reflected in the press of the period. Discussions were generally carried out on the topics of constitutionalism, republic, separation of powers, unity of powers, national sovereignty, parliamentary government system.

Keywords: National Sultanate, union/separation of powers, republic, constitutionalism, parliamentary government.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımı yok.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme:	İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan:	sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans:	Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment:	Two external referees / Double blind.
Similarity Screening:	Checked – iThenticate.
Ethical Statement:	selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License:	Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Türkiye’de saltanatın kaldırılması süreci, genellikle Mudanya Mütarekesi’nden sonra İtilaf Devletlerinin Lozan’da toplanacak barış konferansına hem Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ni hem de İstanbul’daki Tefvik Paşa Hükümeti’ni davet etmesi sonucunda ortaya çıkan olaylarla birlikte tartışılmaktadır. Bu bakış açısı, sanki İtilaf Devletleri Tefvik Paşa Hükümeti’ni konferansa davet etmese ve Tefvik Paşa da konferansa katılmaya meyilli görünmese saltanat kaldırılmayacaktı gibi bir algı yaratmaktadır. Hâlbuki gerek Milli Mücadele döneminde TBMM Hükümeti’nin siyaset yapma biçimi gerekse Padişah Vahdettin ve İstanbul Hükümetlerinin Milli Mücadele’ye karşı tavrı savaştan sonra saltanat sisteminin tartışmaya açılacağıının işaretlerini veriyordu. Dolayısıyla Lozan Konferansı’na İstanbul Hükümeti’nin katılmasına dair tartışmalar en fazla süreci hızlandırmıştır denebilir.

Saltanatın kaldırılmasına veya rejimin değişimine yönelik tartışmalar henüz Milli Mücadele sona ermeden başlamıştı. 23 Nisan 1920’de TBMM açılırken aynı zamanda halifelik sıfatını da taşıyan padişahın durumunun zaferin kazanılmasından sonra belirleneceği ifade edilmişse de savaşın devam ettiği sırada özellikle TBMM’deki muhalefet Mustafa Kemal Paşa’nın başkumandanlık yetkilerini de kullanarak tek adam rejimine doğru gittiği yönünde iddialar ileri sürüyorlardı. Hatta Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta (2000, s. 463-464) aktardığına göre Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa’yı Refet Paşa’nın köşküne davet etmiş ve burada Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa arasında bir görüşme gerçekleşmişti. Görüşmede Rauf Bey meclisin, Mustafa Kemal Paşa’nın saltanatı, belki de hilafeti kaldırmasından şüphe ettiğini, sistemin tek kişinin hâkimiyetine dönüşmesinden tedirgin olduğunu ileri sürerek bu konuda meclis ve kamuoyuna güven verilmesinin faydalı olacağı tavsiyesinde bulunmuştu. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, mücadele arkadaşlarına saltanat ve hilafet hakkındaki fikirlerini sorduğunu, Rauf Bey’in, ailesi ve kendisinin hanedanın nimetleri ile yetişerek Osmanlı Devleti’nin ileri gelen adamları arasına girdiklerini, dolayısıyla saltanat ve hilafet makamına gönülden bağlı oldukları yönünde cevap verdiğini iddia etmektedir. Refet Paşa da Rauf Bey ile aynı kanaatte olduğunu açıklamış, Ali Fuat Paşa henüz Moskova’dan döndüğü gerekçesi ile fikrini beyan etmemişti. Mustafa Kemal Paşa ise bu konuları konuşmak için erken olduğunu ifade ederek arkadaşlarını teskin etmişti. Toplantıda bulunanlardan Ali Fuat Paşa hatıralarında (2011, s. 76-78) Refet Paşa’nın köşkünde yapılan toplantıyı zikretmesine rağmen, Mustafa Kemal Paşa’nın saltanat ve hilafet konusunda yazdıkları ile alakalı herhangi bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte Ali Fuat Paşa’nın verdiği bilgilerden toplantının 19 Temmuz 1922’de gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla henüz işgalci Yunan ordusuna son darbenin vurulmasından önce mecliste ve kamuoyunda saltanat ve hilafetin akıbeti ile ilgili tartışmaların cereyan ettiği görülmektedir.

Büyük Taarruzun başarıyla sona ermesi ile birlikte Mudanya Mütarekesi (11 Ekim 1922) imzalanmış ve barış görüşmeleri için zemin hazırlanmıştı. (Eyyupoğlu, 2002, s. 240-244). TBMM Hükümeti bir taraftan barış konferansı için hazırlıklarla uğraşırken diğer taraftan çok önemli kararlar almanın eşiğine gelmişti. Bu süreçte alınacak en

önemli karar elbette ki TBMM'nin açılışı sırasında açıklandığı üzere padişah ve halifenin yeni dönemde durumunun ne olacağını belirlenmesiydi. Bu arada Mudanya Mütarekesi'nde İstanbul'un barış anlaşmasının imzalanmasına kadar İtilaf Devletlerinin işgali altında kalacağı kararlaştırılmışsa da Trakya bölgesi TBMM Hükümeti'ne bırakılmıştı. Dolayısıyla Trakya'yı teslim almak üzere görevlendirilen Refet Paşa 19 Ekim 1922'de İstanbul'a geldi. Bu arada İngilizler birer telgrafla hem TBMM Hükümeti'ni hem de İstanbul'daki Tevfik Paşa Hükümeti'ni barış konferansına katılmak üzere Lozan'a davet etti. Tevfik Paşa'nın aldığı davet üzerine Mustafa Kemal Paşa ve TBMM Riyasetine iki hükümetin ortak bir heyet belirleyerek birlikte konferansa katılmasını teklif etmesi TBMM'de büyük bir tepkiye neden oldu. Bu tepkiye bağlı olarak Sinop Mebusu Rıza Nur ve arkadaşlarının TBMM'ye verdikleri bir teklif doğrultusunda mecliste hararetli tartışmalar yaşandı ve 1 Kasım 1922'de saltanat ve hilafet makamı birbirinden ayrılarak saltanat kaldırıldı.¹ Ardından 4 Kasım 1922'de de Tevfik Paşa Hükümeti istifa etti. Böylece TBMM Hükümeti Türkiye'nin idaresinde tek yetkili makam haline geldi.²

Refet Paşa'nın TBMM Hükümeti tarafından kendisine verilen görev doğrultusunda Trakya'yı teslim almak üzere İstanbul'a gelmesi farklı bir durum ortaya çıkardı. Paşa, İstanbul'da büyük bir coşku ile karşılandı ve burada gerçekleştirdiği toplantılarda, yaptığı ziyaret ve konuşmalarda "hâkimiyet-i milliye/saltanat-ı milliye" kavramını öne çıkararak TBMM Hükümeti'nin saltanatı ve İstanbul Hükümeti'ni tanımadığını net bir biçimde ortaya koydu. Refet Paşa'nın konuşmalarından ve tavrından artık saltanat ve hilafetle alakalı nihaî kararın verileceği anlaşılmalı ki konuyla alakalı kamuoyunda ciddi tartışmalar başladı. Bu bağlamda ilk olarak İstanbul Barosu Reisi Lütfi Fikri Bey'in "Hükümdarlık Karşısında Milliyet ve Mesuliyet ve Tefrik-i Kuvva Mesâili" başlıklı risalesi yayımlandı. Lütfi Fikri Bey'in bu risalesine karşı saltanatın kaldırıldığı günlerde meselenin harareti henüz sönmeden üç risale yayımlandı. Lütfi Fikri Bey'in risalesi ve ona karşı Süleyman Nazif (1341/1922) ve Baro Azasından Fuad Şükrü (5 Teşrin-i Sâni 1338/5 Kasım 1922) tarafından yazılan cevabî risaleler Mehmet Özden tarafından yazılan bir makalede ele alınmıştır (2012, ss.231-246). Bununla birlikte konuyla alakalı Feyyazzâde Celaleddin Feyyaz tarafından bir risale daha

¹ Saltanatın kaldırılmasına dair TBMM kararı şöyledir: 1- *Teşkilât-ı Esâsiye Kanunuyla Türkiye halkı, hukûk-ı hâkimiyet ve hükûmrânisini mümessil-i hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesinde gayr-i kabil-i terk ve teczi' ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimâle ve İrade-i Milliye'ye istinâd etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamağa karar verdiği cihetle Mısak-ı Millî hududu dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden başka şekl-i hükümet tanımaz. İstanbul'daki şekl-i hükümeti 16 Mart 1336'dan (1920) itibaren ve ebeden tarihe müntakil addeylemiştir.* 2- *Hilâfet, Hanedân-ı Âli Osman'a aid olup halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedânın ilmen ve ahlaken erşed ve esleh olanı intihab olunur. Türkiye Devleti makâm-ı Hilâfet'in istinadgâhidir".* (Sicill-i Kavânin, I, 149-150; Renîn, 3 Teşrin-i Sâni 1338- 3 Kasım 1922, No:21).

² Saltanatın kaldırılması sürecinde dair geniş bilgi için bkz: *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, Devre: I, Cilt: 24, TBMM Matbaası, Ankara, 1960; Betül Aslan, *Refet Paşa ve İşgalden Kurtulacak İstanbul'un İdâresi Meselesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1991; Dursun Ali Akbulut, *Saltanat, Hilâfet ve Milli Hakimiyet*, Samsun, 1994; Hüseyin Kalemli, *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.

yayımlanmıştır. Ayrıca konu ile alakalı tartışmalar sadece bu risalelerle sınırlı da değildir. Gerek Lütfi Fikri Bey'in fikirlerine yönelik eleştiri bağlamında gerekse saltanatın kaldırılması kararı çerçevesinde İstanbul ve Ankara basınında çok sayıda yazı yayımlanmıştır. Konu ile alakalı basının görüşü ağırlıklı olarak saltanatın kaldırılması kararının onaylanması doğrultusunda görünmesine rağmen, kısa sürede tartışmalar İstanbul-Ankara eksenine kaymıştır. Özellikle Ankara basının temsilcilerinden Yenigün Gazetesi sahip ve başyazarı Yunus Nadi Bey'in İstanbul ve İstanbul basınına Milli Mücadele'ye karşıtlık üzerinden itham etmesi ve dilaltından saltanat taraftarı olarak yaftalaması tartışmaların sertleşmesine neden olacaktır.

Bu makalede saltanatın kaldırılmasından önce başlayıp saltanat kaldırıldıktan sonra da devam eden rejim tartışmaları, Refet Paşa'nın konuşmaları ve açıklamaları, bahsedilen risaleler ve dönemin basınının önde gelen temsilcileri tarafından yazılan köşe yazıları üzerinden değerlendirilecektir. Bu bağlamda cumhuriyetin ilanından yaklaşık bir yıl önce Türk aydınlarının ve devlet adamlarının yeni Türk devletinin rejimi konusundaki fikirleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Refet Paşa'nın İstanbul'da Yaptığı Konuşmalar ve Lütfi Fikri Bey'in Risalesi ile Başlayan Tartışmalar

Mudanya Mütarekesi'nde alınan karar gereğince Yunanistan Trakya'yı derhal terk ederek TBMM Hükümeti'ne teslim edecekti. Henüz mütareke görüşmeleri sona ermeden Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Trakya'yı TBMM Hükümeti adına teslim almak üzere Refet Paşa'yı görevlendirdi. İcra Vekilleri Heyeti ise 9 Ekim 1922 tarihli toplantısında Refet Paşa'ya verilecek olan görev ile ilgili bir talimat hazırladı ve 11 Ekim'de konuyla ilgili olarak TBMM'yi bilgilendirdi (TBMMZC, I/23, 1960, s. 341). Refet Paşa'nın görevi, Yunanistan tarafından boşaltılacak Trakya'nın genel valiliğini üzerine almak ve bölgede TBMM adına mülkî ve inzibatî teşkilatlanmayı tamamlayarak asayişini sağlamaktı (Aslan, 1991, s. 2-7). Paşa aldığı talimat doğrultusunda yanındaki jandarma kıtasıyla birlikte 19 Ekim 1922'de İstanbul'a geldi ve burada halk tarafından coşkulu gösterilerle karşılandı. Paşa'yı karşılayanlar arasında İstanbul'un resmi makamlarının temsilcileri de vardı. Bunlardan Velihaht Abdülmecid Efendi'nin Yaveri Remzi Bey'in Refet Paşa'ya ulaştırdığı Velihaht'ın mesajına karşılık Paşa, "*Velihaht Abdülmecid Efendi, makam-ı mualla-yı hilafetin veliahtıdır ve evvelden beri ilan ettiğimiz umdelerimizin birisi de makam-ı hilafetin tahlisidir. Binaenaleyh kendilerine şükran ile mukabele ediyorum*" şeklinde karşılık verdi. Padişah adına Yaver Ali Nuri Bey'in hoş geldin mesajına da "*makam-ı mualla-yı hilafete hissiyat-ı diyanetkarânemi iblâğ ediniz*" karşılığını verdi. Yine Sadrazam Tefvik Paşa'nın yaveri Selahattin Bey'e de Anadolu'nun İstanbul'da bir hükümet tanımadığını, dolayısıyla bir sadrazamı da kabul etmediğini belirtti fakat uzun yıllardan beridir devlete hizmet etmiş bir devlet adamı sıfatıyla Tefvik Paşa'nın mesajına teşekkürlerini bildirdi. (Vakit, 20 Teşrîn-i Evvel 1338/20 Kasım 1922; İkdâm, 20 Teşrîn-i Evvel 1338/20 Kasım 1922; Aslan, 1991, s. 16-20).

İlk karşılama esnasında Refet Paşa'nın padişah ve saltanattan hiç bahsetmemesi veliaht ile padişahın temsilcilerini saltanatın değil hilafetin temsilcileri olarak selamlaması ve Anadolu'nun İstanbul'da bir hükümet tanımadığını ifade etmesi

TBMM Hükümeti'nin saltanatı kaldıracağına dair ilk işaretler olarak değerlendirilebilir (Aslan, 1991, s. 20). Refet Paşa, 19 Ekim tarihinden başlamak üzere Fatih'in türbesinde, Hilal-i Ahmer Merkezi'nde, Dârülfünûn'da, Şehremaneti'nde, Galatasaray Sultanîsi'nde ve Ermeni Patrik Vekili ile Hahambaşını ziyaretlerinde çeşitli konuşmalar yaptı. (Aslan, 1991, s. 25-41). Bu konuşmalarda işgal kuvvetlerine karşı kazanılan zaferin detaylarından bahseden Refet Paşa aynı zamanda yeni Türk devletinin niteliklerine, yönetim biçimine, saltanat-ı milliye kavramının içeriğine dair gerek TBMM Hükümeti'nin gerekse kendisinin görüşlerini açıkladı.

Dârülfünûn'da yaptığı bir konuşmada tarihten örnekler veren Refet Paşa, Fatih ve Yavuz Sultan Selim dönemlerini karşılaştırarak Fatih'in İstanbul'u bir Türk yurdu yaptığına, Yavuz'un ise İstanbul'u hilafetin merkezi haline getirdiğine vurgu yapıyordu. Bununla birlikte her iki büyük padişahın da millete değil hanedana öncelik verdiklerini ileri sürerek mefkûreyi anlamadıklarını ileri sürüyordu. Mefkûreden kastını ise millet olarak açıklıyordu. Tarihin eski zamanlarından beri Türk yurdu olduğunu iddia ettiği Anadolu'da Danişmendler, Selçuklular, Osmanlılar adı altında esasen Türk kitleleri bir araya getirilerek devletler kurulmuş olmasına rağmen, bu devletlerin milli bir bakış açısına dayanmamasını eleştiriyordu. Bu bağlamda Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail'in mezhep farklılıklarından dolayı iki Türk kitlelerini birbirine kırdırmasını da millet mefkûresinin eksikliğine bağlıyordu. Selçuklu Devleti'nin yıkılması ile devletsiz kalan Türkleri bir araya getirerek yeniden bir devlet kuran Osman Bey'i yüceltmesine rağmen, kurduğu devlete unvan olarak kendi ismini vermesini hata olarak kabul ediyordu. Bu nedenle mefkûreyi bulamadıklarını ifade ettiği Osmanlıların başına da Selçukluların başına gelen felaketlerin geldiğini ve her şeyin mahvolduğunu belirten Refet Paşa, o zaman yeni bir Osman Bey'in çıktığını ileri sürüyordu. Paşa'ya göre bu yeni Osman Bey, Osmancık bir şahıs değil mefkûreydi ve o mefkûre de *"milliyet mefkûresi ve milletin hâkimiyeti esası fikridir... Mefkûre bir şahıs olmadığı için onun hanedanı yoktur, cismi yoktur. Yalnız bir ismi vardır: O da millet ve onun saltanatına unvan vermek lazım gelirse saltanat-ı milliye derler"* (İkdâm, 23Teşrîn-i Evvel 1338/23 Ekim 1922; Vakit, 23Teşrîn-i Evvel 1338/23 Ekim 1922).

Yeni Türk devletinin dâhilî siyasetinin *"hâkimiyetin bilâkayd-u şart millete aid"* olduğunu açıkça beyan eden Teşkilât-ı Esâsiye Kanununa göre düzenlendiğini ifade eden Refet Paşa, meşrutî idare ile saltanat-ı milliye arasında küçük ama esaslı bir fark olduğunu belirtmektedir. Buna göre meşrutiyet rejiminde sorumluluğun hükümete ait olduğunu fakat memleket mahvolduktan sonra sorumlu aramanın veya sorumlu olduğu ortaya çıkanların cezalandırılmasının hiçbir anlam ifade etmeyeceğini ileri sürmektedir. Buna karşılık hâkimiyet-i milliyeye dayalı yönetim biçiminde hiç kimseye memleketi felakete sürükleyecek yetkilerin verilmemesi esasının takip edildiğini ifade eden Refet Paşa, bu sistemde milletin temsilcilerinden oluşan bir meclisin içerisinden çıkardığı İcra Vekillerine (Hükümet) vereceği direktif ve yönle ferdin tahakkümüne ve yanlış hareketine imkan kalmayacağını iddia etmektedir. Meşrutiyet devrinde mukaddes ve gayrimesul makamların hırs, intikam veya yanlış içtihatlar sonucunda sebep oldukları olumsuzlukları zikreden Refet Paşa'ya göre milletin hâkimiyetini ifade eden saltanat-ı milliyeden başka çare yoktu. Konuşmasına devam eden Refet Paşa, o

günlerde yayımlanan bir Almanca mecmuada Türkiye’de siyasal sistemin cumhuriyete doğru evrildiğine dair iddiaların bulunduğunu ifade ederek bunun çok basit bir düşünce olduğunu belirtmektedir. Çünkü Paşa’ya göre esasen meşrutî bir hükümdarlıkla cumhuriyet arasında pek fark yoktur. Zira birisinin başında hanedan takip eden bir kişi, diğerinin başında hanedan takip etmeyen bir kişi vardı. Her iki sistemde de gayrimesul bir makam bulunmaktaydı ki Refet Paşa, TBMM Hükümeti’nin esasında hanedan fikrinden değil, “... gayrimesul makamlar hesabına milleti harabîye sevk edecek mesuliyetleri deruhde kabiliyetinde insanların yetişmesinden” korktuğunu ileri sürmektedir. Refet Paşa, aynı günlerde yaptığı çeşitli konuşmalarda ve verdiği röportajlarda Türkiye’de cumhuriyetin ilan edileceğine yönelik iddiaları yalanlayarak kendisinin cumhuriyeti memleketin bünyesi için zararlı gördüğünü ifade etmektedir. Hatta “bu milletin başına bu kadar beladan sonra bir de Cumhurreisi intihâbı belliyesini sarmaya ne lüzum var” diye soran Paşa, cumhuriyet rejimini kesin bir biçimde reddetmektedir. (İkdâm, 23 Teşrîn-i Evvel 1338/23 Ekim 1922; Vakit, 23 Teşrîn-i Evvel 1338/23 Ekim 1922; Aslan, 1991, s. 45-47)

Meşrutiyet ve cumhuriyet idarelerini bu şekilde mahkum eden Refet Paşa’ya göre en iyi idare şekli TBMM Hükümeti’nin de benimsediği “saltanat-ı milliye” sistemidir. İstanbul ahalisine hitaben yaptığı bir konuşmada bu sistemin ilkelerini şu şekilde özetlemektedir;

“Öyle bir idare tesis edelim ki millet kudret ve kuvvetini kendi elinde bulundursun, mesul edecek adam aramasın. Anadolu’nun bulunduğu idare bundan başka bir şey değildir. Orada vekiller iskat edilmez. Zira yanlış yollara gitmek fırsatı verilmez. Orada millet namına saltanat süren bir meclistir, bu meclis tekmil milletin vekillerinden toplanmıştır. Fertler hata edebilir. Fakat cemaatlerin ruhu vardır. Fertlerin heyet-i umûmiyesinden, yani cemaatlerden en doğru hakikat doğar” (İkdâm, 23 Teşrîn-i Evvel 1338/23 Ekim 1922; Vakit, 23 Teşrîn-i Evvel 1338/23 Ekim 1922; Aslan, 1991, s. 43).

Yine Petit Parisien muhabirinin cumhuriyet idaresi hakkındaki bir sorusuna Refet Paşa şu cevabı vermişti:

“Her adım atıldıkça terakkiye doğru gidilmektedir. Geride kalan her şeye modası geçmiş nazarıyla bakmak lazımdır. Fransız şekli-i idare-i cumhuriyesinin hakikaten modası geçmiş olup olmadığını bilmiyorum, fakat öyle zannediyorum ki geçmiştir. Çünkü biz milliyetperverler, nazarımızda cumhuriyetten daha ileri olan sade bir demokrat idaresi tesis eyledik. Sizin cumhurî idarenizle bizim demokrat idaremiz arasındaki farka bakalım sizin bir reis-i cumhurunuz vardır. Bizim reis-i hükümetimiz pekâlâ halifemiz olabilir. Sizin kuvve-i teşriyyeye malik parlamentonuz vardır. Bizim ise aynı zamanda kuvve-i teşriyye ve icraiymizi câmi olan bir parlamentomuz vardır.

Bizde, heyet-i icraiye azası ancak daimi bir surette hal-i içtimada kalıp milletvekilleri tarafından vaki icraatı günü gününe murakabe eden Milli Meclis’in tayin eylediği esaslar dâhilinde hareket etmektedir. Sizde nazırlarınızın mesuliyetine ehemmiyet veriliyor. Bizde ise bir takım hatalar irtikâb edildikten sonra mesuller aranılmak istenilmiyor. Biz, her tülü teşebbüsât ve mukarreratı terk ederek heyet-i icraiye azasının hatalar irtikâbına meydan vermemek arzusundayız. İşte bu sebepten sizin cumhurî

idarenizi, bizim şekl-i idaremize nazaran modası geçmiş diye telakki ediyorum” (İkdâm, 26 Teşrin-i. Evvel 1338/26 Ekim 1922).

Refet Paşa'nın TBMM Hükümeti'nin temsilcisi olarak yaptığı konuşmalarda ortaya koyduğu kendi şahsî fikirleri de doğal olarak TBMM Hükümeti'nin görüşleri olarak kabul ediliyordu. Dolayısıyla saltanatın kaldırılmasından hemen önce ortaya konulan bu görüşler özellikle İstanbul'da büyük ses getirmişti. Gazeteler genellikle Paşa'nın görüşlerini ilk günlerde ya yorum yapmadan ya da olumlu bir şekilde yorumlayarak okuyucularına aktarıyorlardı. Bu süreçte yukarıda da ifade edildiği üzere İstanbul Baro Reisi Lütfi Fikri Bey, Refet Paşa'nın gazetelere yansıyan görüşlerini eleştiren ve kendi görüşlerini beyan eden “*Hukuk-ı Esasiye Mebahisinden Hükümdarlık Karşısında Milliyet*” (1338/1922) başlıklı risalesini yayımladı.

Lütfi Fikri Bey, risalesinde (1338/1922, s. 3-4) öncelikle Refet Paşa'nın iki Türk kitlesini birbirine kırdırmakla suçladığı Yavuz ve Şah İsmail'in mücadelesini sadece hanedanlar arası bir rekabete indirgemesini eleştirmekte ve işin içinde Şiilik, Sünnilik meselelerinin de büyük etkisi olduğunu ifade etmektedir. O dönemde İran'da yaşayan ahalinin Türk olduğu iddiasının incelenmeye muhtaç olduğunu belirten Lütfi Fikri Bey, millet ve milliyet fikrini göremediği için Yavuz Sultan Selim'in eleştirilemeyeceğini savunmaktadır. Çünkü ona göre millet ve milliyetçilik anlayışı Avrupa'da bile Yavuz döneminden yaklaşık iki asır sonra gündeme gelmiştir. Dolayısıyla anakronik bir düşünceyle geriye dönük olarak milliyetçilik fikrini benimsemediği için Yavuz'un eleştirilmesi mümkün değildir.

Lütfi Fikri Bey diğer taraftan Refet Paşa'nın meşrutiyet rejiminin milliyet hissini gelişimine engel olduğu fikrine de karşı çıkmaktadır. Bu konuda Avrupa'dan örnekler veren Lütfi Fikri Bey, İngiltere'deki meşrutî idarenin hâkimiyet-i milliyeye engel olmadığını, tam tersine milliyet fikrinin gelişimine ve İngilizlik ruhunun yükselmesine hükümdarlığın faydası olduğunu savunmaktadır. Hükümdarsız bir İngiliz ruhunun daha büyük olamayacağını iddia eden Lütfi Fikri Bey'e göre hükümdar bir millete, şahsiyet, hüviyet hatta kuvvet verir. Bu fikrini desteklemek üzere Alman İmparatorluğu'ndan örnek veren Lütfi Fikri Bey, mutlak bir hükümdar olan Alman imparatorunun Alman milletinin derlenip toparlanmasında, yani bir millet olmasında etkili bir sembol olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte savunduğu bu görüşlerin geçerli olabilmesi için hükümdarların ve halkın zihniyet seviyesinin belirli bir düzeyde olması gerektiğini kabul etmektedir. İlmî ve fikrî olarak gelişmemiş milletlerin “*tahakküm ve istibdâd altında ezilmeye mahkûm*” olduğunu belirten Lütfi Fikri bu tahakkümün hükümdar tahakkümü olabileceği gibi asker veya sivil bir “*sahib-i zuhûrun tahakkümü*” de olabileceğini ifade etmektedir. Burada “*sahib-i zuhur*” olarak ifade edilenler seçim yoluyla işbaşına geldiği halde otoriter bir siyaset güden liderlerdir (Lütfi Fikri, 1338/1922, s. 5-6; Özden, 2012, s. 236).

Risalenin bundan sonraki kısmında Lütfi Fikri Bey(1338/1922, s. 7-8), Refet Paşa'nın Anadolu'da mevcut yönetim şekline ve geleceğine dair yaptığı açıklamaları konu edinmektedir. Bu bağlamda Refet Paşa'nın meşrutiyet ve cumhuriyeti reddeden ve halihazırda uygulanan kuvvetler birliğine dayalı meclis hükümeti sisteminin devam edeceğine yönelik fikirlerine karşılık kuvvetler ayrılığı esasını savunmaktadır. Diğer

taftan Refet Paşa'nın meşrutî sistemlerle cumhuriyeti bir gören anlayışını söz konusu ederek esasen hükümetler sınıflandırılırken bunların birbirinden farklı sistemler olarak kabul edildiğini fakat Refet Paşa'nın kendi bakış açısıyla farklı bir sınıflandırma yaptığını ifade etmektedir. Refet Paşa'nın tasnifinin son noktada bir hükümet reisinin varlığı ve yokluğu ile belirlendiğini, icra yetkisini tamamıyla Millet Meclisi'ne havale ettiğini, böyle bir mantıkla da aslında hiçbir şekilde hükümetin olmadığı bir sistemin ortaya çıkacağı yorumunu yapmaktadır.

Refet Paşa mesuliyet verilen icra heyetlerinin sorumlulukları anlaşılınca kadar ülkenin mahvına sebep olacak fenalıklarda bulduklarını ileri sürerek heyet-i icraiyei lağvedip bütün yönetimi Millet Meclisi eliyle yürütmeyi en doğru yol olarak gördüğünü ifade etmişti. Buna karşılık Lütfi Fikri Bey (1338/1922, s. 9), böyle bir yöntemin doğru olmadığı gibi uygulanmasının da mümkün olmadığını savunmaktadır. Ayrıca Montesquieu'nun *"her millet layık olduğu hükümete malik olur"* ifadesine atfen mesuliyet konusunda içinden çıkardığı hükümeti sorumlu tutma gücü bulunmayan Millet Meclisi'nin her şeyi iyi bir şekilde idare edeceğine güvenilemeyeceğini ileri sürmektedir.

Refet Paşa, yeni Türk devletinin uygulayacağı hükümet sistemini tarif ederken *"vekiler ıskat olunmaz. Çünkü kendilerine yanlış yola gitme zamanı verilmez. Millet namına müstemirren hükümet eden saltanat süren bir meclis vardır"* diyordu. Buna karşılık Lütfi Fikri Bey (1338/1922, s. 10), idare işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi için meclisin değil bizzat hükümetin *"müstemir (süreklî)"* olması gerektiğini savunmaktadır. Bu arada meclislerin de hata yapabileceğini söyleyen Lütfi Fikri Bey, Refet Paşa'nın önerdiği sitemde bunu denetleyecek bir makamın bulunmamasını eleştirmektedir. Saltanat-ı milliyenin temsilcileri olan *"heyet-i icraiye (hükümet)"* ve *"heyet-i kanuniye (meclis)"* nin birbirini denetlemesi gerektiğini belirterek böyle bir denetleme mekanizması olmadığı takdirde meclisin tahakkümünü engellemenin mümkün olmadığını savunmaktadır.

Refet Paşa'nın hükümet, meclis, kuvvetler birliği-ayrılığı konusundaki görüşlerini bu şekilde eleştiren Lütfi Fikri Bey, dünyada uygulanan çeşitli örnekleri zikrederek her ülkenin kendi siyasal kültürü ve gerçekleri doğrultusunda bir sistem kurduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de de Kanun-i Esâsi hükümleri gereğince hükümetin halife ve padişah sıfatını aynı anda taşıyan hükümdar tarafından tayin edildiğini, bu hükümetin de Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olarak görev yaptığını açıklamaktadır. Esasen hükümetlerin meşrutiyetten önce de padişah tarafından tayin edildiğini, dolayısıyla meşrutiyetle bu konuda ciddi bir değişikliğin olmadığını ifade eden Lütfi Fikri Bey, zaten idare konusunda çok fazla değişikliklerin yapılmasını doğru bulmadığını belirtmektedir. Ona göre, halife sıfatını da taşıyan padişahın heyet-i icraiye üzerinde bu şekilde hâkim olması hem İslamiyet'e hem de geleneklere uygundu. Bunu şu şekilde ifade etmektedir:

"Çünkü sıfat-ı hilafetin kuvve-i cismaniyeden ayrı olarak vücudu esasât ve ananât-ı İslamiye'de kabil-i tasavvur olmadığı gibi memleketimizin maatteessüf seviye-i zihniyece düşkün olması sebebiyle heyet-i icraiyesimizin doğrudan doğruya intihabı keyfiyeti içinden çıkılamayacak kadar müşkülâtı mûcib bir keyfiyet olurdu. Onun için

kemal-i emniyetle denilebilir ki bizim kanun-i esasımız heyet-i icraiye'nin suret-i teşekkülü hususunda ruhumuza ananâtımıza, ihtiyacımıza en muvafık olan şekil ve sureti vaz' etmiştir” (Lütfi Fikri, 1338/1922, s. 13).

Lütfi Fikri Bey, Refet Paşa'nın konuşmaları üzerinden saltanat, milli hâkimiyet ve hükümet sistemleri hakkındaki fikirlerini açıklamış son tahlilde meşrutî yönetimin devamı konusunda tarafını belli etmişti. Son olarak ise Ankara'da bulunan TBMM'nin olağanüstü bir dönemde ve olağanüstü şartlarda toplandığını, dolayısıyla hükümet sistemi veya rejim konusunda kararlar almasının doğru olmayacağını savunuyordu. Bu nedenle ona göre barış sağlandıktan sonra padişahlığın muhafazası veya kaldırılması esası üzerinde bir seçim yapılmasını ve onun sonucunda oluşacak mecliste bu meselelerin karara bağlanmasını tavsiye etmektedir (Lütfi Fikri, 1338/1922, s. 16).

Refet Paşa'nın konuşmalarının İstanbul'daki yankılarını ele alan bir diğer yazar da Yakup Kadri Bey'dir. Yakup Kadri *“Rahatı Bozulanlar”* (İkdâm, 29 Teşrîn-i Evvel 1338/29 Ekim 1922) başlıklı köşe yazısında Refet Paşa'nın yeni devletin siyasal sistemi ile alakalı yaptığı konuşmaların İstanbul ahalisinin büyük bölümünü endişeye sevk ettiğini iddia etmektedir. Yazar İstanbul'un *“hırkalı ve takkeli efendileri, İstanbul'un bütün o redingotlu, yerden temennalı beyleri, İstanbul'un o beyaz tenli nazenîn paşaları ve hacıları, hocaları ve uzun ökçeli küçük hanımlarıyla, uzun tırnaklı küçük beyleri”* şeklinde tasvir ettiği bir kesiminin, zaferden sonra her şeyin aynı kalacağını zannettikleri için Refet Paşa'nın ortaya attığı içtimaî ve idarî seferberlik, saltanat-ı milliye, inkılap gibi kavramlar nedeniyle rahatsız olduklarını savunmaktadır. Başka bir yazısında ise Yakup Kadri Bey (İkdâm, 30 Teşrîn-i Evvel 1338/30 Ekim 1922), İstanbul'da yeni dönemin getireceği yeniliklerden iki kesimin korkuya kapıldığını belirtmektedir. Bunlardan birinci kesimin masumane ve insanî olarak beklenen değişimden korkanlar olduğunu fakat ikinci kesimin irade-i milliyenin adaletinden korkan vatan ve millet hainlerinden oluştuğunu belirtmektedir. Onların ise cezalarını sevmedikleri bu topraklarda yine sevmedikleri, ihanet ettikleri bu milletle yaşamak zorunda kalarak çekeceklerini ileri sürmektedir.

Refet Paşa'nın İstanbul'da yaptığı konuşmalar sadece Türkiye'de değil, Türkiye'nin zaferden sonra nasıl bir siyasal sistem takip edeceğini merak eden batılı ülkelerde de yankı bulmuştu. Fakat Hüseyin Cahid Bey'in verdiği bilgiye göre, batıda genellikle Refet Paşa'nın konuşmaları *“Sovyetçilik”, “Komünistlik”* olarak yorumlanmıştı. Hüseyin Cahid Bey *“Usûl-i İdaremiz Hakkında”* (Renîn, 27 Teşrîn-i Evvel 1338/27 Ekim 1922) başlıklı yazısında Avrupa'daki bu yanlış fikirleri tashih etmek üzere Refet Paşa'nın yaptığı konuşmaları değerlendirmişti. Buna göre, TBMM Hükümeti'nin hâkimiyet ve saltanat-ı milliyeye dayandığını, bu şekliyle de batıdaki meşrutî idarelerden bir farkı olmadığını ifade etmektedir. Batıda millet hâkimiyetinin icraî, teşriî ve adlî olmak üzere üçe ayrıldığını, adlî kuvvetin serbest bırakıldığını, teşriî yetkisinin meclise, icra yetkisinin ise cumhurbaşkanı ya da hükümdara verildiğini fakat bu kuvvetlerin tamamıyla müstakil bırakılmayarak aralarında ilişki kurulduğunu belirtmektedir. Nitekim bütün Avrupa'da hukukçuların, siyasetçilerin yönetim biçimine dair en temel endişelerinin bu kuvvetler arasında denge bulmaya, birinin diğerine tahakkümüne meydan vermemeye hasredildiğini ileri sürmektedir. Mevcut sistemlerde hükümdar

veya cumhurbaşkanının gayr-i mesul olduğunu, mesuliyetin hükümetlere havale edildiğini, hükümetlerin de parlamentoya karşı sorumlu tutulduğunu ifade etmektedir. Avrupa'daki siyasal sistemleri bu şekilde tarif eden Hüseyin Cahid Bey Türkiye'deki yeniliğin bahsedilen kuvvetler ayrımı noktasında ortaya çıktığını tespit etmektedir. Türkiye'de gayr-i mesul makam olarak ifade ettiği padişahların son senelerde iş başına getirdikleri bazı hükümetlerin memlekete hıyanete varan uygulamalara imza attığını ifade ederek bundan dolayı Refet Paşa'nın sözlerinde ifadesini bulduğu üzere yeni Türk devletinin böyle bir duruma meydan vermek istemediğini düşünmektedir. Bu endişeden dolayı yeni kurulacak sistemde hükümdar veya cumhurbaşkanı gibi gayr-ı mesul bir makam belirlenmeden icraî ve teşriî bütün kuvvetlerin kaynağı olarak kabul edilen Millet Meclisi'nde kuvvetleri birleştirmek en kestirme yol olarak görünmektedir.

Refet Paşa'nın konuşmalarına dair bu açıklamalardan sonra Hüseyin Cahid Bey, Anadolu'da müstakil bir hükümetin olmadığını, Millet Meclisi'nin hep birlikte hükümet vazifesi göremeyeceğine göre içlerinden bazı kişileri idare şubelerinin başına sınırlı yetkilerle getirdiğini, gerekli durumlarda bu vekilleri ayrı ayrı değiştirdiğini belirterek TBMM Hükümeti'nin mevcut yönetim şeklini özetlemektedir. Hüseyin Cahid Bey'e göre böyle bir sistemde Millet Meclisi'nin feshi söz konusu olamaz ve çıkardığı kanunların yürürlüğe girmesi için ayrıca bir onay veya imzaya da ihtiyaç duyulmaz. Anadolu'daki yeni devletin, kuvvetler ayrılığı usulünde denge sağlamanın sor olması nedeniyle kuvvetler birliği yöntemini kabul ettiğini ileri sürmektedir. Son olarak Hüseyin Cahid Bey, Türkiye'deki siyasal sistemin ne olacağı konusundaki tartışmaların barışın imzalanmasından sonraya bırakılmasını tavsiye ederek, mevcut uygulanan sistemin komünistlikle hiçbir alakasının olmadığını, kuvvetler ayrılığı yerine kuvvetler birliği esasını kabul etmiş meşrutî yönetim olduğunu savunmaktadır (Renîn, 27 Teşrin-i Evvel 1338/27 Ekim 1922).

Sistem tartışmalarına saltanatın kaldırılmasından önce katılan bir diğer yazar da N. S. rumuzunu kullanan Necmeddin Sadık idi. Necmeddin Sadık Bey (Akşam, 1 Teşrin-i Sâni 1338/1 Kasım 1922), bu vesile ile daha çok Lütfi Fikri Bey'in görüşlerini eleştirmektedir. Bu bağlamda Lütfi Fikri Bey'in milliyet fikrinin gelişmesinde hükümdarlığın engel değil tam tersine milletleri geçmişine bağlayan en sağlam ve etkili vasıta olduğu yönündeki fikirlerini reddetmektedir. Ona göre milletin hukuk ve yetkileri genişledikçe hükümdarların yetkileri azalır ve hükümdarlar bir gölge konumuna düşer.

Kuvvetler ayrılığı ve mesuliyet konusunda da Lütfi Fikri Bey'in görüşlerini kabul etmeyen Necmeddin Sadık Bey (Akşam, 1 Teşrin-i Sâni 1338/1 Kasım 1922), yaşanan son büyük savaşla dünyada yeni bir devrin açıldığını, artık bu yeni devirde eski dönemin fikir ve düşüncelerinin geçerliliğini kaybettiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla Lütfi Fikri Bey'in sık sık başvurduğu Montesquieu'nun eserinin ancak bir tarihi vesika olarak kabul edilebileceğini, hükümet sistemlerinin şu veya bu nazariyeye uygun olmak zorunda olmadığını ileri sürmektedir. Yazara göre Türkiye'deki mevcut durumun elbette ki tashih edilmesi gereken yönleri vardır fakat Lütfi Fikri Bey'in

dediği gibi Avrupa'da ortaya çıkmış teorilere göre değil hayatın gidişatına ve ihtiyaçlara göre bu düzenlemelerin yapılması zorunludur.

Refet Paşa'nın konuşmaları ile başlayıp Lütfi Fikri Bey'in yayımladığı risale ile devam eden siyasal sistem tartışmaları devam ederken yukarıda belirtildiği üzere 1 Kasım 1922'de TBMM'de alınan bir kararla saltanat ve hilafet birbirinden ayrıldı ve saltanat kaldırıldı. Böylece aslında bu tartışmaların son bulması beklenirken tam tersine iyice alevlendi. Bu sefer tartışmalar Refet Paşa'nın açıklamalardan çok Lütfi Fikri Bey'in ve sistem değişimine yönelik tereddütlerini paylaşan bazı gazetecilerin fikirleri etrafında cereyan etti.

Saltanatın Kaldırılmasından Sonra Yaşanan Siyasal Sistem Tartışmaları

Saltanatın kaldırıldığı günlerde Özden'in (2012, s. 246) deyimi ile bir risaleler savaşı yaşandı. Ardı ardına Süleyman Nazif, Fuad Şükrü ve Feyyazâde Feyyaz, Lütfi Fikri Bey'in söz konusu risalesine karşı reddiyeler yayımladılar. Risale sahiplerinden Fuad Şükrü Bey Lütfi Fikri Bey'i zamanın ruhunu anlamamakla, değişime karşı çıkmakla itham etmektedir. Ayrıca Lütfi Fikri Bey'i Anadolu'nun zaferine yeterince sevinmemekle suçlamaktadır. Lütfi Fikri Bey'in Sultan Selim zamanında millet ve milliyet fikirlerinin henüz mevcut olmadığına yönelik iddialarına karşı bu fikirlerin kadim zamanlardan beri mevcut olduğunu ispat etmek üzere tarihten çeşitli örnekler sunmaktadır. Fakat Özden'in de belirttiği gibi milliyetçilikten ziyade yabancı düşmanlığı olarak değerlendirilebilecek örnekler zikrettiği görülmektedir. Ayrıca Lütfi Fikri Bey'i bütün dünyayı batıdan ibaret zannetmekle ve Mısır, eski Yunan, Roma ve Arap, İslam medeniyetlerini hiçe saymakla itham etmektedir. (Fuad Şükrü, 1338/1922; Özden, 2012, s. 240-243).

Süleyman Nazif Bey, "*Lütfi Fikri Bey'e Cevap: Hilafet, Milliyet ve Tefrîk-i Kuvva Meselesi*" (1341/1922, s. 2-3) başlıklı risalesinde öncelikle Lütfi Fikri Bey'in ilmine hürmetinin olduğunu ve fikrî mücadelelerde kötü niyetten daima uzak duracağına inandığını belirtmektedir. Akabinde eleştirilerini sıralayan Süleyman Nazif Bey öncelikle mevcut siyasal sistemlerden hiçbirisinin doğa kanunları ve matematik kuvvetinde kurallarının olmadığını belirtmektedir. Hukuk kurallarını olayların doğurduğunu ileri süren Süleyman Nazif Bey'e göre hadiselerin hukuk ile değil, hukukun hadiseler ile belirlendiğini belirtmekte ve Lütfi Fikri Bey'in başından sonuna kadar risalesinde bunun tam aksini göstermeye çalıştığını savunmaktadır.

Süleyman Nazif Bey(1341/1922, s. 4), Lütfi Fikri Bey'in milliyet fikri konusundaki görüşlerini de eleştirerek sadece Osmanlıların değil yaklaşık bin yıllık bir geçmişe sahip batıya göç eden Türklerin kurdukları hiçbir Türk devletinin Türklüğe hizmet etmediğini ileri sürmektedir. Bu konuda sadece Selçukluların Müslüman olmayan bazı kavimlerin dilleri yerine Türkçeyi ikame etmeye çalıştıklarını, yazık ki Osmanlıların bunu da devam ettirmediklerini belirtmektedir.

Sözü kuvvetler ayrılığı/birliği ve mesuliyet bahsine getiren Süleyman Nazif Bey (1341/1922, s. 4-5) Refet Paşa'nın konuşmalarında vurgulamaya çalıştığı mesuliyet meselesinin TBMM'nin aldığı son kararla halledildiğini ileri sürmekte ve Paşa'nın aslında saltanat ve hilafet hakkında alınacak kararı İstanbul'a açıklamakla görevlendirildiği şeklinde yorumlamaktadır. Kuvvetler ayrılığı veya birliği konusunda

da kararın yine TBMM tarafından ileride verileceğini ifade eden Süleyman Nazif, hâlihazırda milletin kendilerini doğrudan kendisi tarafından seçilmiş vekilleri aracılığıyla gördüğünü ve bunu da yaşanan olayların belirlediğini düşünmektedir. Ona göre, Lütfi Fikri Bey'in savunduğu şekilde bir hükümete iş kalsaydı Yunan Ankara'ya, Ermeni Sivas'a yerleşmiş olurdu.

Süleyman Nazif Bey (1341/1922, s. 6-7), Lütfi Fikri Bey'in padişahın halife sıfatıyla icra kuvvetinin başı olarak belirlenmesinin hem İslamiyet'in, hem geleneklerimizin, hem de zihniyet seviyemizin gereği olduğuna dair ifadelerini de sert bir şekilde eleştirmektedir. Bu noktada Osmanlı Tarihi'nden hilafetin ruhuna aykırı birçok örnek veren Süleyman Nazif, bir anlamda hilafet kurumunun Osmanlı hanedanı tarafından istismar edildiğini ima etmektedir.

Süleyman Nazif Bey (1341/1922, s. 6-7), Lütfi Fikri Bey'in Türkiye'de yaşanan olayları batının tarihi tecrübesi ile karşılaştırarak açıklamaya çalışmasını söz konusu ederek bu iki örnekte yaşananların ve çözümlerinin neredeyse birbirinin zıttı olduğunu savunmaktadır. Bu yönüyle Lütfi Fikri Bey'i batıyı mutlak doğru olarak kabul etmekle itham eden Süleyman Nazif, hilafete devlet yönetiminde vermek istediği rol hakkındaki görüşleri nedeniyle de onu *"kurûn-i vustadan kalan bir hurafeye siz adeta kudsiyet vermek istiyorsunuz. (Misak-ı Milli)'yi harikalar, mucizeler göstererek tahakkuk ettiren bir heyet-i icraiye karşısında Damat Feritler, Çerkez Anzavurlar, Nemrut Mustafalar semadan mı ahz-ı kuvvet ettiler?"* diyerek eleştirmektedir.

Özetle Süleyman Nazif Bey, o güne kadar Anadolu'da uygulanan Meclis Hükümeti sistemini hadiselerin doğurduğunu, sonuçta ulaştığı zaferin de bu sistemin dönemin ruhuna uygun olduğunu gösterdiğini, bundan sonra da gerekli düzenlemelerin yine halkın temsilcisi olan TBMM tarafından yapılabileceğini ifade etmektedir. Lütfi Fikri Bey'in önerdiği sistemle Anadolu'da ortaya çıkan sistemi de şu sözlerle karşılaştırmaktadır:

"Hükümdarın seçtiği heyetleri gördük:

Düşmanla akd-i ittifak ederek efrâd-ı ümmeti birbirine kestirdiler.

Milletin intihâb ettiği heyeti de gördük:

Edirne kalelerine bugün necm-i hilali rezk ediyor" (Süleyman Nazif, 1341/1922, s. 7).

Lütfi Fikri Bey'in yazdığı risaleye bir cevap da Dersaadet Birinci Sınıf Dava Vekillerinden Feyyazzâde Celaledin Feyyaz'dan gelmişti. Celaledin Feyyaz Bey (1338/1922, s. 3-5), öncelikle insanlık tarihinin geçirdiği safhalara paralel olarak çeşitli siyasal sistemlerin uygulandığını, Avrupa'da yaşanan büyük değişimlerle birlikte artık egemenliğin tek kişinin elinde toplanması usulünün ihtiyaçları karşılayamaması sonucunda halk egemenliğine dayanan cumhuriyet rejimlerinin ortaya çıktığını belirtmektedir. TBMM Hükümeti'nin kurulmasına kadar halk hâkimiyetine dayalı olarak batıda uygulanan tek sistemin cumhuriyet olduğunu savunan Celaledin Feyyaz; öteden beri mutlakiyet, son zamanlarında da meşrutiyet ile idare edilen Türkiye'de milletin, düşman işgali karşısında tabi olduğu Padişah ve onun hükümetinden ümidini kesince egemenliğini eline aldığını ve TBMM Hükümeti'ni kurduğunu ifade etmektedir. TBMM Hükümeti'nin taklitten uzak, tamamen kendi

ihtiyaçları doğrultusunda ortaya koyduğu mevcut sistemin bütün dünya için yeni bir örnek olduğunu ileri sürmektedir. TBMM Hükümeti'ni kuranlar dünyadaki cumhuriyetçilik veya meşrutiyetçilik fikirlerini incelemiş, bu iki sistemin Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğunu değerlendirerek kendine has hâkimiyet-i milliye yöntemini benimseyerek yaklaşık üç yıldır uygulamaya geçirmişti. Lütfi Fikri Bey'in Türkiye'de uygulanmaya çalışılan sistemi mevcut siyasal sistemlerle karşılaştırarak hiçbirisine benzemediğini savunmasına da dünyada cari olan mutlakiyet, meşrutiyet ve cumhuriyet sistemlerinden hiçbirisinin ortaya çıkmadan önce üretilmiş sistemler olmadığını, tam tersine uygulamaya geçtikten sonra bunlara dair tecrübeler üzerinden tarif ve tasnif edildiklerini ileri sürerek karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla Celaleddin Feyyaz Bey, TBMM Hükümeti'nin uygulamaya geçirdiği yeni sistemin de zaman içerisinde bir felsefesinin, teorisinin şekilleneceğini düşünmektedir.

Feyyazzâde (1338/1922, s. 8), Lütfi Fikri Bey'in iddiasının aksine saltanat ve hilafetin tek bir şahsın elinde bulunmasını, milletin kutsal kabul ettiği hilafet makamından kendi haklarını isteme konusunda çekimser kalacağı gerekçesiyle uygun kabul etmemektedir. Bu nedenle meclisin saltanat ve hilafeti ayırarak hilafeti dünyevi iktidardan uzaklaştırmasını alkışlamaktadır. Kuvvetler ayrımı meselesini vazifelerin paylaşılması olarak değerlendiren Feyyazzâde'ye göre, esas mesele kontrol, yani denetleme mekanizmasıdır. Mevcut anayasaya göre İcra Vekilleri Heyeti'nin milletvekillerinden seçilmesinin bir mahzuru olmadığını savunarak aslında bu yöntemde hem yasama hem de icra yetkisi verilen vekillerin daha büyük bir mesuliyet ve denetleme altına girdiklerini ileri sürmektedir. Bu yöntemin meşrutiyet devrinde de kısmen uygulandığını hükümete giren bazı mebus nazırların her iki görevi bir arada yürüttüklerini ifade etmektedir. Hâlihazırda TBMM Hükümeti sisteminde vekillerin mebuslardan seçilmesi konusunda tereddüde mahal olmadığını vurgulayan Feyyaz Bey, mebuslar arasından tek tek seçilen İcra Vekillerinin aynı şekilde tek tek sorumlu tutulmalarının, en doğru yol olduğunu, bu şekilde denetlemenin daha güçlü olacağını ileri sürmektedir. Bu yöntemin kanuna aykırı bir halin ortaya çıkmasında en büyük engel olacağını belirtmektedir.

Refet Paşa'nın fertlerin daha sık hataya düşecekleri gerekçesiyle yetkileri şahıslara değil meclise vermenin daha doğru olduğuna dair sözlerini eleştirerek cemaatin de yanılabilirliğini ve meclisin de en az fertler kadar tahakküm kurabileceğini savunan Lütfi Fikri Bey'in bu görüşünü de Feyyaz Bey kabul etmemektedir. Ona göre (1338/1922, s. 3-11);

"Hakikate ve itidal ve adalete daha ziyade takarrub edebilmek imkânı ancak müzakere, münakaşa ve müşavere ile hâsıl olabileceği müttefik-i aleyh bir mesele hükmündedir. Binaenaleyh mülahaza-i ferdiyeden ziyade müşavere-i icmada hata tasavvuru doğru olamaz. Bunun içindir ki meclisin istibdadı ferde nispeten daha müstebaddir".

Saltanatın kaldırılması kararından sonra Lütfi Fikri Bey'in daha önce yazdığı risaleye karşı yazılan bu cevabî risalelerin yanında dönemin basınında da yeni Türk Devleti'nin siyasal sistemine dair çeşitli yorumlar yapılmış, tartışmalar yaşanmıştır.

Ahmet Emin Bey, *"Hâkimiyet ve Mesuliyet Bahsi"* (Vakit, 3 Teşrîn-i Sâni 1338/ 3 Kasım 1922) başlıklı makalesinde, Refet Paşa'nın Anadolu'da ortaya çıkan idarenin

şekli hakkında yaptığı konuşmaların birçok münakaşa ve itirazlara yol açtığını ifade ettikten sonra bu itiraz sahiplerini şu şekilde üçe ayırmaktadır. 1- Her türlü yeniliğe karşı çıkan muhafazakâr ruhlular, 2- Şahsî gayrimemnunlar, 3- Temel hukuk teorileri çerçevesinde meseleyi ele alanlar. Konuyla alakalı tartışmaları başlatan Lütü Fikri Bey'i bunlardan üçüncü sınıf içerisine koyan Ahmet Emin Bey meseleyi onun görüşleri çerçevesinde değerlendirmektedir.

Ahmet Emin Bey, Lütü Fikri'nin öncelikle Refet Paşa'nın açıklamalarını onun kendi açıklamaları şeklinde algılayıp doğrudan Paşa'ya cevap verdiğini, hâlbuki bu görüşlerin Refet Paşa'nın şahsî görüşleri olmadığını ileri sürmektedir. Esasen Refet Paşa'nın açıklamalarının, yaklaşık üç yıldır Anadolu'da filli olarak yürürlükte olan ve memleketin geçmiş ile bugüne ait tecrübelerinden doğmuş idarenin İstanbul ahalisine tanıtılmaktan ibaret olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Lütü Fikri'nin itirazlarını Refet Paşa'ya değil doğrudan Anadolu'da fiilen mevcut olan idare şekline yöneltmesi gerektiğini belirtmektedir. Lütü Fikri Bey'i Anadolu'da uygulanan sistemi yeterince incelememekle itham eden Ahmet Emin Bey, sadece Refet Paşa'nın konuşmaları üzerinden yapılan eleştirileri haksız bulmaktadır. Ayrıca Lütü Fikri Bey'in Montesquieu'nun "*Ruh-ul Kavânîn*" adlı eserini öne sürerek Türkiye'de uygulanan sistemin eksikliklerini ortaya koymasına da itiraz etmektedir. Ona göre; 18. Yüzyılın kendine özgü ihtiyaçlarından ortaya çıkmış olan bu eser ve görüşler Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Kendi hayatımızdaki fiili tecrübelerin daha kıymetli kaynaklar olduğunu savunan Ahmet Emin Bey, Anadolu'da uygulanan hükümet biçimini birkaç neslin tarihinin hazırladığını ve son yıllardaki olayların ortaya çıkardığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda geçmiş tecrübeleri göz önünde bulunduran Anadolu'nun büyük bir adım atarak hâkimiyeti tek bir şahsa değil, bütün bir meclise emanet ettiğini, sorumlu nazır usulünü kaldırarak meclis ve çeşitli daireler arasına vekil tayin etmek suretiyle icra işini doğrudan meclise bıraktığını belirtmektedir.

Ahmet Emin Bey son olarak yeni sistemle eski sistemi şu sözlerle karşılaştırıyordu:

"Şimdi gözümüz önünde bu esaslara müstenid bir sistem var ki bizi ümidimizin çok fevkinde muvaffakiyetlere isal etmiştir. Geride fena bir sistem var ki memleketi felaketten felakete sürüklemiştir. Başımızdan geçen acı acı tecrübelerden sonra bunlardan hangisini intihâb edeceğimizi tayin için çok tereddüt gösteremeyiz. Bizim için bugünün canlı hakikatleri, Monteskiyo'nun iki asır evvelki nazariyelerinden herhalde daha belîğdir" (Ahmed Emin, Vakit, Vakit, 3 Teşrîn-i Sâni 1338/ 3 Kasım 1922).

Yakup Kadri Bey ise (İkdâm, 3 Teşrîn-i Evvel 1338/3 Kasım 1922) köşesinde sisteme dair tartışmaları farklı bir pencereden ele almıştı. Refet Paşa'nın konuşmaları ile İstanbul'da başlayan tartışmaların bazı çevrelerce zamansız bulunmasına, bu tartışmaların barışın imzalanmasından sonraya bırakılmasına dair ileri sürülen fikirleri reddederek tam tersine barış masasına oturmadan evvel bu meselelerin halledilmesi gerektiğini savunmaktadır. Böylece yeni devletin eskiden kalmış, elini kolunu bağlayan kayıtlardan kurtulacağını savunan yazar, saltanatın kaldırılmasını bu yolda yapılan ilk hamle olarak değerlendirmektedir. Çünkü ona göre yeni Türkiye hiçbir

konuda eski devletin varisi değildi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra milliyet prensipleri üzerine kurulmuş, sabıkasız, hatta mazisiz bir hükümet olarak tanımladığı yeni devletin tarihinin 23 Nisan 1920 ile başladığını, ilk askerî zaferinin I. İnönü Zaferi, ilk siyasi başarısının ise Ankara Antlaşması olduğunu ifade etmektedir. Yakup Kadri Bey, böylece eskiyle arasındaki bağı tamamen koparacak yeni devletin barış masasında sadece kendi döneminde ortaya çıkan olayların hesabını verebileceğini, Avrupa ile geleceğe ait meseleleri görüşebileceğini belirtmektedir.

Hüseyin Cahit Bey, "İnkılâb" (Renîn, 4 Teşrîn-i Sâni 1338/4 Kasım 1922) başlıklı yazısında saltanatın kaldırılması kararını, altı yüz senelik saltanat esasına dayanan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine TBMM Hükümeti'nin geçmesi olarak değerlendirmektedir. Hüseyin Cahid, esasen toplumsal ve siyasi olayların sonuçlarını önceden kestirmenin zor olduğunu kabul etmekle beraber, mütarekeden beri cereyan eden olayların mantık çerçevesinde değerlendirildiği takdirde bu sonucu vereceğinin tahmin edilebilir olduğunu düşünmektedir. Mütarekeden sonra uğranan felaket sırasında milletin tek çare olarak padişahın etrafında toplanma arzusuna karşılık padişahın millete "harb ve cihâd" ilan ettiğini iddia eden yazar, bunun doğal sonucu olarak da Anadolu'da vatanı kurtaran yeni bir devletin kurulduğunu ifade etmektedir. Bu yeni devletin ise şartların ve olayların ortaya çıkardığı ihtiyaçlar doğrultusunda kendisine has özellikler taşısa da esas itibarıyla cumhuriyet olduğunu iddia etmektedir. Bunu da doğal bir sürecin sonucu olarak değerlendiren yazar, geçmiş yıllarda normal olarak görülen mutlak hükümdarlık mefhumunun artık zihinlerde yer bulamadığını, bütün milletlerin yönetim biçimi olarak saltanat-ı milliyeye doğru yürüdüğünü ileri sürmektedir. Hükümdar bulunan ülkelerde bile meşrutî idare ve sorumlu vekillik esaslarının hükümdarı sembolik bir düzeye indirdiğini kaydetmektedir. Hüseyin Cahit Bey'e göre, Türkiye'de gerçekleştirilen son inkılap artık siyasi gelişmemizin en son ve en tabii sınırına ulaştığını göstermektedir.

Cumhuriyet olarak değerlendirdiği yeni sistemde kuvvetler ayrılığı yerine kuvvetler birliği ilkesinin benimsenmesinin mahzurlu görülebileceğini ama bu yöntemin de zaman içinde değiştirilebileceğini savunan yazar, ulaşılan bu aşamanın 10 Temmuz (23 Temmuz 1908) meşrutiyet inkılabının bir sonucu olduğunu şu sözleri ile ifade etmektedir:

"10 Temmuz inkılabı güneş yüzü, altın saçlı gürbüz bir çocuk doğurmuştu. Bu çocuk bin türlü tehlike ve ıstırap içinde hayat ve tecrübenin pençesinde uğraşa uğraşa büyüdü, bugün rüşdünü ilan ediyor. Şimdi onun elinde binlerce senelik şanlı Türklüğün hürriyet ve istiklal bayrağı dalgalanıyor. Arkasından bütün millet müttehidten haykıralım:

-Yürü, istikbal senindir!" (Hüseyin Cahid, Renîn, 4 Teşrîn-i Sâni 1338/4 Kasım 1922).

Saltanatın kaldırılması ile milli iradenin tecellisini "karanlık bir ufuk üzerinde iki kollu bir yıldırım" şeklinde tasvir eden Yakup Kadri Bey, başka memleketlerde düşüncenin önde gittiğini, milli iradenin milli irfanın emrine tabi olduğunu fakat Türkiye'de milli iradeyi zorunlulukların harekete geçirdiğini savunmaktadır. Bu nedenle de bu hareketlerin zorunlulukların şiddet ve önemi nispetinde ılımlı veya aşırı olduğunu

ifade etmektedir. Bu açıklamadan yola çıkan Yakup Kadri Bey, “İstanbul muhitinden” bazılarının milli iradenin ani tecellisi karşısında “mazi, anane, tarih, hukuk diye bir şeyler kekeleyerek” hayal dünyalarında yarattıkları heyuladan önce kendilerinin korktuklarını ardından ise halkı telaşa düşürdüklerini ifade etmektedir (İkdâm, 4 Teşrîn-i Sâni 1338/4 Kasım 1922).

Yakup Kadri Bey’in isim vermeden “İstanbul muhiti” şeklinde ifade ettiği, Lütfi Fikri Bey’in en başından beri içinde bulunduğu gruba kimlerin dâhil olduğu tartışmalar ilerledikçe kendini gösterecektir. Bu noktada Ebuzziyazâde Velid Bey ile Hüseyin Cahit Bey ön plana çıkmaktadır.

Ebuzziyazâde, “Bâb-ı Âlî’nin Son Hatası” (Tevhîd-i Efkâr, 4 Teşrîn-i Sâni 1338/4 Kasım 1922) başlıklı köşe yazısında, son inkılabın İstanbul’da şaşkınlık ve endişe ile karşılanmasına rağmen, esasen sürpriz olmadığını, gerek Mustafa Kemal Paşa’nın Milli Mücadele dönemindeki konuşmalarından gerekse egemenliği millete veren Teşkilat-ı Esasiye Kanunundan bu durumun anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. İstanbul’da bu meselenin şaşkınlıkla karşılanmasını ise İstanbul Hükümeti’nin engellemeleri nedeniyle iki üç senedir Anadolu’da yaşanan değişim ve dönüşümden haberdar olmamasına bağlamaktadır. Velid Bey’e göre çoktan beri karar verilmiş olmasına rağmen, uygun zamana ertelenen saltanatın kaldırılması kararı, Refet Paşa’nın, Anadolu’nun saltanatı ve İstanbul Hükümeti’ni tanımadığını açıklayan konuşmalarını dikkate almayan Bâb-ı Âlî’nin Lozan Konferansı’na katılmak için TBMM’ye bir telgraf göndermesiyle öne alınmış ve ani bir şekilde gerçekleşmişti. Bununla birlikte Velid Bey, 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgalinden beri Anadolu’da yapılmış bütün teşkilatın ve alınmış olan bütün kararların şartların zorlamasıyla alınmış olağanüstü ve geçici tedbirler olduğunu ileri sürmektedir. Bu teşkilat ve kararların kesinlik kazanmasının ancak barışa ulaşmakla mümkün olacağını iddia eden Ebuzziya Velid Bey, saltanat ve hilafet gibi önemli konularda alınacak kararların ancak barış devresinde “icma-i ümmet” ile alınabileceğini savunmaktadır. Ona göre, henüz barış yapılamadan alınan ve alınacak her türlü karar ancak milleti haricî düşmanın zulmünden kurtararak barışa ulaştırmak için olağanüstü tedbir olarak kabul edilebilir. Velid Bey’in hilafetin sadece Türkiye’yi değil bütün İslam dünyasını ilgilendiren bir mesele olduğu yönündeki fikrine Hüseyin Cahit Bey de katılmaktadır. Hüseyin Cahit Bey, (Renîn, 6 Teşrîn-i Sâni 1338/6 Kasım 1922) hilafetin saltanattan ayrılarak tamamen ruhanî bir makam haline getirilmesine İslam dünyasının şiddetli itirazlar ortaya koyduğunu iddia ederek, bu durumun kötü propagandaya alet edilmemesi için Müslüman ülkelerde girişimlerde bulunulması yönünde tavsiyede bulunmaktadır.

Ebuzziya Velid Bey’in ve Hüseyin Cahit Bey’in görüşlerine Falih Rıfkı Bey hiç zaman kaybetmeden cevap verdi. Falih Rıfkı, (Akşam, 7 Teşrîn-i Sâni 1338/7 Kasım 1922) öncelikle inkılabın düsturunu şu sözlerle özetlemektedir:

“Hâkimiyet ve saltanat, mutlak surette millete intikal etti”. Mustafa Kemal Paşa’nın “bu asırda alınan hak geri verilmez” ifadesini kullanan yazar, “muharrir, müellif, avam, havas, genç ihtiyar herkes şunu katiyen bilmelidir ki bugün ve yarın münakaşa edilecek, şüphe edilecek, tereddüt edilecek bir şey varsa, o, bu esaslara ait değil, ancak bu

esasların teferruat ve tatbikatına ait olabilir. Bu inkılabı Tevfik Paşa'nın bir telgrafından mütevellit hiddet ve gazaba atfetmek de hatadır. Eğer bu vesile olmasaydı belki bir emr-i vaki olan inkılâb 2 Teşrîn-i Sâni yerine, 2 Ağustos'ta ilan edilecekti, fakat asla, hiçbir zaman eski saltanat ve devlet sistemine avdet edilmeyecekti”.

Başka bir yazısında da Falih Rıfki Tevfik Paşa'nın konferansa katılma hususundaki telgrafına temas ederek;

“İnkılâbın ilanını Tevfik Paşa'nın telgrafına veya bir muhabere tesadüfüne atfetmek, bize acayip geliyor. Bu telgraf, Roma'nın mukaddes kazları gibi, uyuyanları uyandırmışa yaradı, fakat ne Roma'yı bunlar kurtardı, ne de büyük inkılâb bu telgrafın eseridir. Eğer aksi olsaydı, Tevfik Paşa'nın telgrafını bir tuğra halinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun başına geçirmeli idik” demektedir (Akşam, 9 Teşrîn-i Sâni 1338/9 Kasım 1922).

İsim vermeden Ebuzziya'nın inkılabı geçici bir tedbir olarak gösteren düşüncelerine de karşı çıkan Falih Rıfki Bey, bu yorumu yapanları ülkede bir gayrimemnun muhit olduğunu göstermeye çalışmakla itham etmektedir. Böylesine büyük değişikliklerin ister istemez bir gayrimemnun muhit yaratacağını, ancak zaten inkılabın da bir zafer değil bugün veya yarın inkılaba muhalefet edecekleri karşı bir cihat olduğunu ileri sürmektedir. Uygulamada çeşitli değişikliklere ihtiyaç duyulacağını kabul etmekle beraber yazar, saltanat ve hâkimiyetin millete geçtiğini gösteren inkılabın manasında en ufak bir değişiklik olamayacağını hatırlatmaktadır. Yine hilafet ve saltanat hakkında alınacak karar için “icma-ı ümmeti” adres gösteren Ebuzziya'ya ve bu konuda uyarılarda bulunan Hüseyin Cahit Bey'e karşı Falih Rıfki, “Bu inkılâbı her şeyden, herkesten, her milletten ve her ümmetten evvel Türk milleti düşündü ve onun menfaatleri namına ilan edildi. Bu inkılâb milletin ıstıraplarından kuvvet alan belli başlı iradelerin eseridir. Harici ve dâhili siyaset düşünceleri, inkılâbın hakiki mahiyeti karşısında ancak gülünçtür” demektedir (Akşam, 7 Teşrîn-i Sâni 1338/7 Kasım 1922).

Yine Mudanya Mütarekesi'nde herhangi bir ibare bulunmamasına rağmen, saltanatın kaldırılması sonucunda bir oldubitti ile TBMM Hükümetine iltihak eden İstanbul'da durumun nazik ve karmaşık olduğunu ileri süren Velid Bey'e (Tevhîd-i Efkâr, 8 Teşrîn-i Sâni 1338/8 Kasım 1922) karşı Falih Rıfki Bey, tam tersine İstanbul'da olması gereken en doğal halin inkılaptan sonraki hal olduğunu savunmaktadır (Akşam, 9 Teşrîn-i Sâni 1338/9 Kasım 1922).

Konuyla ilgili makalesinde Ahmet Emin Bey, (Vakit, 9 Teşrin-i Sani 1338/9 Kasım 1922) İstanbul'un TBMM Hükümeti'ne katılmasına ve ülkede alınan yeni kararlara yönelik ortaya çıkan bazı eleştirilerin zamansız olduğunu iddia etmektedir. Ona göre önümüzdeki asıl mesele Milli Mücadele ile kazanılan askeri başarının dış siyasette taçlandırılması ve barışın sağlanmasıdır. Dolayısıyla bu süreçte alınan önemli kararlarla ilgili yapılacak eleştirilerin tam bir barış sağlanıncaya kadar ertelenmesi gerekiyordu. Ahmet Emin'e göre, saltanatın kaldırılması ile ilgili herkesin kendi fikirleri olabilir ve hatta kendi kanaatine göre bunlar yanlış da görülebilir. Bu durumda ilelebet sessiz kalmak mümkün olmayacağına göre barış sağlandıktan ve şartlar normalleştikten sonra her türlü eleştiri ve tenkidin yeni sistemin düzenlenmesinde yararlı olacağını savunan yazar, fikir ve düşüncelerinde samimi olanların zaten bu

tartışmaları ertelemek gerektiğini takdir ettiklerini ileri sürmektedir. Bununla birlikte geçmişte sahip oldukları makamların kendilerine has olduğunu zanneden ve esasen vatanseverliklerinden şüphe edilemeyecek bir kesimin bilinçsiz bir biçimde henüz tamamlanmamış geleceğe ait işler hakkındaki hoşnutsuzluklarını yaymaktan geri durmadıklarını belirtmektedir. Ahmet Emin Bey; makalesinin sonunda kendisi ve gazetesinin alınan kararlardaki bazı teferruat ve uygulamalar hariç tamamına taraftar olduğunu ifade etme ihtiyacı duymaktadır.

Ahmet Emin'in yukarıda vatansever olarak tasnif ettiği kişiler muhtemelen Lütfi Fikri, Hüseyin Cahit ve Ebuzziya Velid gibi isimlerdi. Ayrıca bu kişilerin şahsi menfaatlerini gözettiklerini ifade etmekten de geri kalmıyordu. Bu gibilerde "terakki korkusu" olduğunu iddia eden Ahmet Emin Bey, gayrimesul olarak tanımladığı sultanların uzun yıllar boyunca memleketin bütün kaynaklarını kendi zevk ve sefaları için harcadıklarını savunuyordu. Bu sultanların aynı zamanda halife sıfatını taşımalarının memleketin serbestçe gelişimine ve hariçteki Müslümanların dinî anlamda yükselmesine engel olduğunu iddia ediyordu. Ayrıca bu durumun ülkenin şiddetli düşmanlıklara maruz kalmasına neden olduğunu da ifade ediyordu (Vakit, 11 Teşrin-i Sani 1338/11 Kasım 1922).

İstanbul basınındaki gerek siyasal sisteme dair, gerekse İstanbul'un TBMM Hükümeti'ne iltihakına yönelik tartışmalar devam ederken Anadolu basının önemli temsilcisi Hâkimiyet-i Milliye, Lütfi Fikri Bey'in risalesini konu edindiği "Ukalalık" (Hâkimiyet-i Milliye, 12 Teşrin-i Sâni 1338/12 Kasım 1922) başlıklı başyazısı ile tartışmaya sert bir giriş yaptı.

Hâkimiyet-i Milliye'nin başyazısında Türk aydınlarının maruz kaldığı derin hastalıklardan birisinin de ukalalık olduğu ifade edilmektedir. Bu hastalıklı hali Ali Kemal üzerinden anlatan yazıda Ali Kemal'in kendi toplumundan ve değerlerinden uzaklaşarak batı hayranlığına saptığı, Avrupa'nın tanınmış hocalarından ders aldığını ifade ederek farkını vurgulamaya çalıştığı hatırlatılmaktadır. Ali Kemal'in devamlı olarak gündemde kalma hastalığının mütareke döneminde işgal kuvvetleri ile işbirliğine kadar gittiği ifade edilen yazıda Rıza Tevfik, Cenab Şahabettin, Refik Halid, Sadık, Hoca Sabri gibi isimlerin de namuslarını hırsları altında mahvettikleri iddia edilmektedir.

Ali Kemal ve yukarıda adı geçenlerle uzun yıllar teşrik-i mesai etmesine rağmen, namus ve dürüstlük noktasında diğerlerinden ayrılması gerektiği ifade edilen Lütfi Fikri Bey'in de öteden beri gündemde kalma, kendinden bahsettirme hastalığına müptela olduğu savunulmaktadır. Hangi fikri, hangi ilkeleri temsil ettiği, memleket için ne istediği belli olmayan Lütfi Fikri Bey'in bütün müktesebatının, genel gidişata olumsuz muhalefet etmekten ibaret olduğu iddia edilmektedir. Mebus seçildiği halde Anadolu'ya gitmeyip İstanbul'da kalarak işiyle gücüyle meşgul olmakla itham edilen Lütfi Fikri'nin Anadolu'da ne olup bittiğine, neler yaşandığına dair hiçbir bilgiye sahip olmadan Refet Paşa'nın geçici ve yüzeysel açıklamaları üzerinden TBMM Hükümeti'nin siyasal sistemini eleştirmesi "ukalalık" olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerden sonra makalenin devamında Lütfi Fikri Bey'in görüşlerine yönelik itirazlar biraz da istihza içeren bir üslupla dile getirilmektedir. TBMM

Hükümeti'nin uyguladığı siyasal sistemin Avrupaî sistemlerden hiçbirisine benzemediğini Montesquieu'nün eseri üzerinden ifade eden Lütfi Fikri Bey'e, 14. Yüzyılda İngiltere'nin 15. Yüzyılda İsviçre'nin kendi inkılaplarını gerçekleştiren 18. Yüzyılda yaşamış bu Fransız düşünürü dikkate alıp almadıklarını, yine 1776'da Amerikalıların kendi mukadderatlarını belirlerken Montesquieu'den esinlenip esinlenmediklerini soruyordu. *"Hayatın şeniyetleri, hiçbir zaman hiçbir düsturla tertip ve tanzim edilemez! Sırf dimağlardan, sırf ilhamâtan alınan mantiki mefhûmât üzerine bir milletin hayatını tertip etmeye kalkışmak kadar cinnet olamaz!"* diyen yazar, Lütfi Fikri Bey'in Millî Mücadele döneminde İstanbul'da kalarak Anadolu'ya geçmediğini tekrar hatırlatarak, şayet zamanında Anadolu'ya gelmiş olsaydı burada alınan kararların ve oluşturulan sistemin tamamıyla şartların zorlamasıyla ortaya çıktığını anlayabileceğini ileri sürüyordu. Son olarak Lütfi Fikri Bey'in tavrını başkalarının hazırladığı sofraya konmak şeklinde değerlendiren yazı şu şekilde tamamlanıyordu:

"Efendi yağma yok! On dört senelik tecrübe kifayet eder! Millet, hatıra, hayale sığmaz maddi ve manevi ıstıraplar ve meşakkatler ile kendine bir istikamet vermiştir. Sen ki bütün bu ıstıraplar ve meşakkatlere yabancı idin, sen ki mukadderat-ı milliye ile alakadar değildin. Bu istikamete onu tahrif eylemek hakkından mahrumsun! Şimdiye kadar aldığın yabancılık vaziyetine bir müddet daha devam et, seyirci kal. Millettin cidaline iştirak etmediğin gibi tayin-i mukadderatına da iştirak edemezsin. Binaenaleyh hiç olmazsa onu bu tayin-i mukadderat zamanında rahat bırak, huzur ve sükûn-ı manevisini ihlal etmeye yanaşma unutm ki inkılap yapmakta olan bir millet, inkılap haricinde kalanlara kendi mukadderatının tayinine iştirak hakkı bahşedemez. Ederse kendi eliyle kendi kurmuş olduğu binayı yıkar. Bu hakikati Lütfi Fikri Bey ve emsali unutmamalıdır. Mukadderat-ı millete vazı-ül yed olan Büyük Millet Meclisi ve onun sinesinde doğan hükümet, memleketi bilhassa böyle bu gibi müşevveş zamanlarda ihtiras tecrübelerine maruz bıraktırmamağa katiyen azm eylemişlerdir!" (Hâkimiyet-i Milliye, 12 Teşrîn-i Sâni 1338/12 Kasım 1922).

Hâkimiyet-i Milliye'nin bu sert eleştirilerine karşı Lütfi Fikri Bey cevap verme ihtiyacı duymuş olmalı ki yayımlanmak üzere 16 Kasım 1922'de Akşam gazetesine bir mektup göndermişti. Lütfi Fikri Bey, yazdığı risalede, Refet Paşa'nın Anadolu'nun, müstakil hükümet fikrini kabul etmediğine yönelik konuşmalarına karşı, az çok müstakil bir hükümetin olmadığı hiçbir memleketin olamayacağını hukuk-i esasiye kuralları çerçevesinde ispat etmek istediğini ifade etmektedir. Ayrıca saltanat-ı milliye usulünün uygulandığı ülkelerde kişilerin görüş ve düşüncelerini korkusuzca ifade edebilmesi gerektiğini ileri süren Lütfi Fikri Bey, kendisine yönelik hakarete varan eleştiriler getirilmesine sitem etmektedir. Eleştirilere karşı barışın tesis edilmesine kadar ilk ve son cevabım olarak tanımladığı mektubunda son olarak hâkimiyet-i milliye esasına dayandığı iddia edilen bir ülkede milletin bir kısmının sen milli mücadeleye katılmadın denilerek söz söyleme hakkından mahrum bırakılmasını da anlamsız bulduğunu beyan etmektedir. (Akşam, 17 Teşrîn-i Sâni 1338/17 Kasım 1922).

Ankara basınının bir diğer önemli temsilcisi Anadolu'da Yenigün gazetesinden Yunus Nadi Bey'in tartışmaya dâhil olması meseleyi çok farklı noktalara taşıyacaktır. Çünkü Yunus Nadi, yazdığı yazılarda sadece Lütfi Fikri Bey'i değil, saltanatın

kaldırılmasına olmasa da yönetime dair en ufak itirazlar ileri süren gazetecileri bile çok sert bir biçimde eleştirecektir. Hatta bu eleştirilerinde topyekûn İstanbul'u mahkûm edecek ifadeler kullanacaktır.

Yunus Nadi Bey "*İki Düşman*" (Anadolu'da Yenigün, 12 Teşrîn-i Sâni 1338/12 Kasım 1922) başlıklı yazısında yeni Türk devletinin biri iç, biri dış olmak üzere iki düşmanının olduğunu savunmaktadır. Dış düşmanlarla olan mücadelenin henüz sona ermediğini belirten yazar, iç düşman olarak eski padişah Vahdetin ve onun etrafındaki kesimleri zikrettikten sonra bir de saltanatın kaldırılmasını geçici bir tedbir olarak değerlendiren, böylesine önemli kararlar için icma-ı ümmete başvurulmasını salık veren Velid Ebuuzziya Bey gibi isimleri hedef almaktadır. Velid Bey'i saray ve İngilizlere alet olmakla itham eden yazar, bu görüşlerinden dolayı hesap vermesi gerektiğini de eklemektedir. Yunus Nadi Bey, başka bir yazısında (Anadolu'da Yenigün, 13 Teşrîn-i Sâni 1338/13 Kasım 1922) bu düşüncesini daha da ileri götürerek İstanbul'u topyekûn fesat ocağı olarak nitelemekte ve "*Türk vatanının en mülevves ve mücrim noktası İstanbul'dur*" ifadelerini kullanmaktadır. Bu bağlamda İstanbul'da TBMM'nin kararlarına itiraz edenlerin "*hıyanet-i vataniye cürmüyle takip edilerek kafalarının koparılmasını*" istemektedir. Mevcut hükümeti de bu sert tedbiri alma konusunda tereddüt gösterdiği takdirde istifaya davet etmektedir.

Yunus Nadi'nin gerek Ebuuzziya Velid Bey'i gerekse topyekûn İstanbul'u hedef alan bu yazıları büyük bir tepkiyle karşılandı. Hâkimiyet-i Milliye, Velid Bey'in bazı görüşmelerine katılmasa da onun Milli Mücadele dönemindeki hizmetlerinden dolayı Malta'ya sürgüne gönderilmesinin görmezden gelinmesine karşı çıkarak ufak görüş farklılığı nedeniyle "*hıyanet-i vataniye*" ile itham edilmesini Yunus Nadi Bey ile Talha ve Velid Ebuuzziya kardeşler arasındaki şahsî düşmanlığa bağlamaktaydı (Hâkimiyet-i Milliye, 15 Teşrîn- Sâni 1338/15 Kasım 1922). Akşam gazetesi ise saltanatın kaldırılması kararının genel olarak İstanbul gazetelerinde olumlu karşılandığını belirterek Milli Mücadele döneminde İstanbul'daki gazete ve gazetecilerin de belki daha fazla fedakârlık gösterdiklerini savunmaktaydı. Ayrıca basındaki tartışmaların "*İstanbul*" kelimesiyle genelleştirilmesinin de büyük bir hata olduğunu ifade etmekteydi (Akşam, 16 Teşrîn-i Sani 1338/16 Kasım 1922, No:1491). Hüseyin Cahit Bey de (Renîn, 16 Teşrîn-i Sâni 1338/16 Kasım 1922) hâkimiyet-i milliyeye yönelik gerçekleştirilen inkılabın sadece şekilden ibaret kalmaması için her şeyden evvel söz söyleme ve vicdan hürriyetini temin etmesi gerektiğini ifade ederek, fikrini beyan edenlerin vatana ihanetle suçlanmasını reddediyordu. Hüseyin Cahit Bey yazısında, Türkiye'de büyük bir inkılâbın yaşandığını kabul etmekle beraber bu inkılapla alakalı çeşitli sorular ortaya atmaktadır. Yazar, "*...bu inkılâb acaba yalnız siyasi midir? Yalnız bir şeklin değişmesinden mi ibarettir? Yoksa derin kökleri var mıdır? Değişen şey yalnız milletin şekli idaresi değil tarz-ı hissi, tarz-ı telakkisi, ruhu ve fikri midir? Çünkü alkışladığımız inkılâb yalnız şekilden ibaret kalacaksa aradığımız necat ve halâsi bulmak için daha pek çok mücahedâta muhtacız demektir*" diyerek inkılapla alakalı tereddütlerini sıralıyordu. Çünkü ona göre, bir memleketin yönetiminde asıl önemli olan hükümetin şekli değil, siyaseti sevk ve idare eden zihniyetti. Dar fikir, taassup, vicdan hürriyetine riayetsizlik, zaman ve medeniyeti anlamama, cehalet, dünya siyasetini yeterince değerlendirememesi gibi

hususların ister bir hükümdardan, isterse parlamentodan gelsin memleket için aynı derecede zararlı olduğunu vurgulamaktadır. Yalnız, meşveret usulüne dayalı hükümetlerde bireyin hak ve hürriyetine riayet imkânının daha fazla olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte meşveret edeceklerin alacakları kararların isabetli olup olmamasını fikir ve vicdan hürriyetine saygılı olmalarına bağlayan Hüseyin Cahit Bey'e göre, "meselenin bütün ruhu fikirlerde ve vicdanlarda bir inkılâb vücuda getirmektedir". Yazar, Türkiye'nin ya vicdan hürriyetini mukaddes gören, Avrupaî tarzda bir hükümet vücuda getirerek hayatta kalmak veya yok olup gitmek seçenekleri karşısında bulunduğunu iddia ederek özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın saltanatın kaldırılması sürecinde yaptığı konuşmalar vesilesi ile bu konuda ümitli olduğunu ifade etmektedir.

Hem İstanbul basınından hem de Hâkimiyet-i Milliye'den gelen bu itirazlara rağmen, Anadolu'da Yenigün gazetesinde yayımlanan bir yazıda Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin Velid Ebuzyi'a'nın fikirlerini ufak görüş ayrılıkları olarak ifade etmesi reddedilerek ağır suçlamalara devam ediliyordu (Anadolu'da Yenigün, 16 Teşrîn-i Sâni 1338/16 Kasım 1922). Bu arada Yunus Nadi Bey, "Yeni Bir Cidal Devri" (Anadolu'da Yenigün, 26 Teşrîn-i Sâni 1338/26 Kasım 1922) başlıklı yazısıyla tartışmanın boyutunu çok daha ileri götürüyordu. Mütareke döneminde TBMM vasıtasıyla kendi mukadderatına el koyan Türk Milleti'nin vatanı kurtarmak için çıktığı yolda halife sultan ile onun hükümetinin engelleri ile karşılaştığını ifade eden yazar, hala padişah isteyen sefil ruhlular bulunabildiğini, bunların da kendi kanlarında boğulacaklarını ifade ediyordu. Bu yolda "hani ya, yahu hürriyet ve serbestî" diyecekleri de bu işte hürriyet ve serbestînin olmadığını, velev ki TBMM azası içinde de olsa bu fikirleri taşıyanlara serbest gezmek ve konuşmak hakkı verilmemesini milletin emrettiğini savunmaktadır. Fransız ihtilal ve inkılap tarihi örneğinden yola çıkan Yunus Nadi Bey, Türkiye'de milli hâkimiyetin yerleşmesi sürecinde de gerekirse ortaya atılan fikirler nedeniyle kafaların kesilebileceğini hatırlatarak bu süreci "yeni bir cidâl devri" olarak tanımlamaktaydı.

Türk basınında yeni Türk devletinin siyasal sistemine dair fikir düzeyinde başlayan tartışmalar bir noktadan sonra İstanbul-Anadolu çekişmesi üzerinden devam ederken Anadolu'da Yenigün gazetesi Bulgaristan merkezli Ekodo Bulgari (Eco de Bulgaria) gazetesinde saltanatın kaldırılmasını konu edinen iki makaleyi yayınlamıştı. İlk makalede Bulgar gazetesi, bazılarının zannettiği gibi Türkiye'nin saltanatı kaldırarak hilafeti muhafaza etmesini din ve devlet işlerini ayırma amacıyla yapılmadığını ileri sürmektedir. Çünkü gazeteye göre Türkiye'de resmî din hala İslam'dı ve Türk hukuku tamamen şeriata dayanmaktaydı. Diğer taraftan mevcut sistemin adı konmasa da cumhuriyet olduğunu iddia eden gazete bunun net bir biçimde açıklanmamasını Türk Milleti'nin yeterli bir "terbiye-i siyasiye ve medeniyeye" sahip olmamasına bağlamaktaydı. Ayrıca daha önce Türkiye'de yaşanan değişimler gibi halkın katılımı olmadan gerçekleştirilen bu inkılabın da yukarıdan aşağıya doğru yapıldığını iddia eden gazete, saltanatın, milletin ihtiyaçlarına cevap veremediği için değil, padişahın açıktan Milli Mücadele'ye karşı çıkmasından dolayı kaldırıldığını iddia ediyordu. Son olarak meşrutiyet inkılabını gerçekleştiren Genç Türklerin,

Abdülhamit'i tahttan indirdikten sonra uysal bir padişah olan Sultan Reşat zamanında önceden kaldırdıkları padişahın yetkilerini iade ederek korkunç ve gerici bir devir başlattıklarını hatırlatan gazete yeni dönemde de aynı durumun yaşanabileceğini ima ediyordu. (Anadolu'da Yenigün, 27 Teşrîn-i Sâni 1338/27 Kasım 1922).

Ekodo Bulgar gazetesinde 14 Kasım'da yayımlanan ikinci makalede ise saltanatı kaldıran TBMM'nin esasen 1920'de İstanbul'da açılan Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'un işgali üzerine Ankara'ya taşınması ile ortaya çıktığı, burada bulunan mebusların siyasi, içtimaî, iktisadî herhangi bir program ortaya koymadan ikinci seçmenler tarafından eski usule göre seçildiği ifade edilmektedir. Anadolu halkının izleyici durumunda kaldığı bu meclisin de kendisini hâkimiyet-i milliyenin adresi olarak gösterdiği belirtilmektedir. Önceki makalesinde yeni Türk Devleti'nin siyasi sistemini adı konmamış cumhuriyet olarak tanımlayan gazete, bir hükümetin siyasal sisteminin ülkenin iktisadî durumuyla yakından alakadar olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda henüz derebeyliğe dayalı iktisadî yapıya dayanan Türkiye'de köylülüğe aşırı vurgu yapılırsa da yeni hükümetin dayanabileceği iktisadî bir sınıfın olmadığını ileri sürmektedir. Gazete, ağırlıklı olarak ordunun etkin olduğu bu dönüşüm ve inkılap sürecinin kalıcı olup olmayacağını da sorguluyordu. Ayrıca Türkiye'de Hüseyin Cahit Bey ve Lütfi Fikri Bey gibi tanınmış isimlerin de bu yönde itirazlar ortaya koyduğunu yazdıkları yazılardan alıntı yaparak zikrediyordu. Son olarak ise muhalefetin "muzafferiyetin henüz balayında" olduğu için eleştirilerini saklı tuttuğunu ifade eden gazete bunların daha sonra daha cüretkâr ve zehirli olmayacaklarının garantisini hiç kimsenin veremeyeceğini savunuyordu. (Anadolu'da Yenigün, 27 Teşrîn-i Sâni 1338/27 Kasım 1922).

Bahsi geçen Bulgar gazetesinin iki makalesi münasebetiyle Yunus Nadi Bey, art arda üç yazı yayımladı. Bunların ilkinde Yunus Nadi (Anadolu'da Yenigün, 27 Teşrîn-i Sâni 1338/27 Kasım 1922), Hüseyin Cahit Bey ve Lütfi Fikri Bey'in fikrî selamet ve samimiyetlerine inanmakla birlikte yazdıkları yazılarla yarattıkları algıdan dolayı suçlu olduklarını ileri sürmektedir. Hatta bu suçları nedeniyle TBMM kanunları çerçevesinde takip edilmeleri gerektiğini düşünmektedir. Yunus Nadi Bey'e göre bu iki ismin en büyük hatası, birçok yabancı gazetecinin bile bulunduğu Ankara'ya gelerek orada nelerin olup bittiğini yerinde görme zahmetine katlanmamaları idi. Ayrıca yabancı bir gazetede ülkenin aleyhine yazılar yayımlanmasına neden oldukları için onların yazdıklarının ve söylediklerinin fikir hürriyeti kapsamında değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır.

Yunus Nadi Bey, Bulgar gazetesinin değerlendirmelerini şu dört maddede özetlemektedir:

- 1- *Ankara'daki meclis, İstanbul'daki meclisin aynıdır. Bu meclis İstanbul'da içtimaa imkân bulamadığı cihetle Ankara'da içtimaa eylemiştir.*
- 2- *Mademki ortada sınıf fırkası vesaire gibi yeni bir akide yoktur, köylüye öyle laf ile efendi demek de kâfi değildir, binaenaleyh netice olarak Ankara'da dahi 1908'deki Jön Türk İnkılâbının devamından başka bir şey olamamak tabiidir.*
- 3- *1908'den evvel Jön Türkler Abdülhamid aleyhine ateş püskürüyorlardı. Meşrutiyeti kabul etti diye onu başlarında tutmağa tahammül ettiler.*

Özkan, A. (2023). Cumhuriyet'e Giden Yol: Saltanatın Kaldırılması Sürecinde Yaşanan Siyasal Sistem Tartışmaları. *Selçuk Türkiyat*, (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı): 109-137.

Doi: 10.21563/sutad.1378257

4- *Şimdi de Sultan Vahideddin'e sarıh hıyanetleri itibarıyla kızarak bir takım kararlar verdiler. Fakat onun yerine de şimdilik adına -yalnız- Halife dedikleri birini getirdiler. O vaziyet ile bu vaziyet arasında çok fark var mıdır? Hülasa: Ankara hareket-i inkılâbiyesinin istikbali var mıdır?"* (Anadolu'da Yenigün, 28 Teşrîn-i Sâni 1338/28 Kasım 1922).

Yunus Nadi Bey son makalesinde ise Bulgar gazetesinin Türk inkılabının geleceği var mı sorusuna oldukça geniş bir cevap vererek Milli Mücadele'de Türk Milleti'nin gelişen şartlar sonucunda kendi mukadderatını eline aldığını ve bunun kesinlikle kalıcı olduğunu iddia ediyordu. Yine Türkiye'de yaşanan inkılâbın üstten aşağıya dar bir grubun marifetiyle gerçekleştirildiği gerekçesiyle kalıcı olmadığına yönelik iddiaların da yersiz olduğunu belirterek Fransa'da veya Rusya'da da inkılâbı gerçekleştirenlerin sınırlı sayıda kişiden oluştuğunu vurguluyordu. Yazara göre, her yer ve zamanda bu tür inkılâplar milletin öncülerini kabul edilecek beş on kişi tarafından idare olunmaktaydı. Asıl dikkat edilmesi gereken noktanın o beş on kişinin fikirlerinin millet tarafından paylaşılıp paylaşılmaması olduğunu savunan yazar, yokluklar içinde ayaklanarak hâkimiyetini eline alan Türk Milleti'nin yarattığı harikaları görmezden gelip Lütfi Fikri, Hüseyin Cahit Beyler gibi vaziyeti uzaktan gören gafillerin yazdıklarına veya "*birkaç mendeburun hezeyanlarına*" dayanarak durumu bulanık görmeye gerek yoktu. Çünkü ona göre bu inkılâbı gerçekleştiren az sayıdaki öncü tam anlamıyla Türk Milleti'nin temsilcileriydiler (Anadolu'da Yenigün, 29 Teşrîn-i Sâni 1338/29 Kasım 1922).

Sonuç

Saltanatın kaldırılmasından önce başlayıp kaldırılması ile birlikte tırmanan yeni Türk devletinin siyasal sistemine dair tartışmalar bu makalede zikredilenlerle sınırlı değildir. Bu süreç 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanına kadar devam etti. Hatta ondan sonra da hilafet meselesi üzerinden yürüdü. Aslında olan yaklaşık altı asırlık bir imparatorluktan milli egemenliğe dayalı yeni bir rejime geçilirken yaşanması doğal tartışmalardı.

Mazhar Müfit Kansu hatıralarında (1997, s.74), daha Erzurum Kongresi günlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine zaferden sonra yönetim biçiminin cumhuriyet olacağını söylediğini iddia etmektedir. Bu hatıra doğru kabul edilse bile gerek saltanatın kaldırılmasının, gerekse cumhuriyetin ilanının önemli ölçüde şartların ve konjonktürün bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Milli Mücadele yıllarında hükümetin görev ve yetkilerine dair kanun görüşülürken Mustafa Kemal Paşa'nın ifade ettiği, "*Efendiler, bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir, sosyalist bir hükümet değildir ve hakikaten kitaplarda mevcut olan hükümetlerin, mahiyet-i ilmiyesi itibarıyla, hiçbirine benzemiyen bir hükümettir. Fakat hâkimiyet-i milliyeyi, irade-i milliyeyi yegâne tecelli ettiren bir hükümettir, bu mahiyette bir hükümettir. İlmî, içtimai noktasından bizim hükümetimizi ifade etmek lâzım gelirse; "Halk hükümeti" deriz (...). Fakat ne yapalım ki, demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş. Efendiler, biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz. Çünkü biz bize benziyoruz, efendiler*" sözleri de bu yorumu desteklemektedir. Yine 2 Kasım 1922'de Petit Parisien muhaborine verdiği röportajında, "*Şurasını unutmamalı ki, bu tarz-ı idare, bir Bolşevik sistemi değildir.*"

Çünkü, biz ne Bolşevikiz, ne de komünist; ne biri ne diğeri olamayız. Çünkü biz milliyetperver ve dinimize hürmetkârız. Hulâsa, bizim şekl-i hükümetimiz tam bir demokrat hükümetidir. Ve lisanımızda bu hükümet "halk hükümeti" diye yadedilir" diyerek meclis hükümeti sisteminin devamına dair işaretler vermişti. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın nihai hedef olarak gördüğü iddia edilen cumhuriyet rejimine geçme konusunda sabırlı davrandığı ve uygun zamanın gelmesini beklediği ileri sürülebilir ki yaşanan sürece bakıldığında bu yorumun da kabul edilebileceği görülmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın yeni Türk devletinin siyasal sistemine dair yaptığı bu açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde saltanatın kaldırılması kararının siyasal alanda yapılan ve yapılacak olan inkılapların, yaşanacak değişimlerin aşamalarından birisi olduğu görülmektedir. Oysa saltanatın kaldırılmasını tereddütle karşılayanlar veya tam destek verenlerden bazıları mevcut sistemin zaman içerisinde gelişip farklı form kazanacağını kabul etseler de birçoğu olup bitmiş bir inkılâp gözüyle değerlendirmektedirler. Nitekim Hüseyin Cahit Bey'in yeni sistemin adı konulmamış bir cumhuriyet olduğunu ifade etmesi bazı kesimlerin tepkisine neden olmuştu.

Milli Mücadele döneminde TBMM Hükümeti'nin çevresinde, farklı ideallere, özlemlere sahip siyasal klikler ülkenin işgalden kurtarılması amacı etrafında farklılıklarını bir kenara bırakarak bir koalisyon oluşturmuşlardı. Zaferin kazanılmasından sonra Milli Mücadele karşıtı olarak değerlendirilen kesimlerin sahneden çekilmesi ile birlikte bahsedilen koalisyon ülkenin siyasî, sosyal, iktisadî ve kültürel hayatına hâkim oldu. Fakat bu sefer de savaş yıllarında bir kenara bırakılan farklılıklar gün yüzüne çıkmaya başladı. Henüz barışa ulaşılmadan yaşanmaya başlayan değişim, dönüşüm bu süreci hızlandırdı. Bu bağlamda ilk kırılma anı elbette ki siyasal anlamda yaşanan en büyük değişim olarak kabul edilebilecek saltanatın kaldırılmasıydı. Esasen Milli Mücadele taraftarı olarak değerlendirilen kesim büyük oranda Padişah Vahdettin'in şahsında cisimleştirdikleri saltanatın kaldırılmasına taraftar görünseler de konuyla alakalı farklı görüşler ileri sürdüler. Yaşanan süreci eleştirenleri her türlü değişimden endişe duyan muhafazakârlar ve değişimin nereye varacağını kestiremeyenler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Bu bağlamda Lütfi Fikri Bey birinci grupta, Hüseyin Cahit Bey, Velid Ebuzyiya Bey gibi isimler ise ikinci grup içinde değerlendirilebilir. Sebep her ne olursa olsun yaşanan inkılâp karşısında çeşitli endişelerini açıklayanlar ile bunlara karşı çıkanlar bundan sonraki süreçte Türk siyasal hayatındaki mücadelenin taraflarını oluşturacaklardır. Yaşanan bu erken rejim tartışmaları cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılması gibi siyasal inkılapların gerçekleştirilmesinde de devam edecektir.

Extended Abstract

With the successful conclusion of the National Struggle, the Mudanya Armistice was signed on October 11, 1922. Thus, the war ended and the British invited the Turkish Grand National Assembly Government to the peace conference planned to be held in Lausanne on behalf of the Allies. The British also sent an invitation to the Istanbul Government to attend the conference. Thereupon, Grand Vizier Tefik Pasha sent a telegram to Mustafa Kemal Pasha and offered the two governments to participate in the conference with a joint delegation. Mustafa Kemal Pasha's

announcement of Tevfik Pasha's telegram to the Grand National Assembly of Turkey caused great outrage and as a result of the proposal of Sinop Deputy Rıza Nur and his friends, the sultanate and the caliphate were separated from each other by the decision of the Grand National Assembly of Turkey dated November 1, 1922, and the sultanate was abolished.

The decision to abolish the sultanate was taken on November 1, but discussions on this issue had already begun. Refet Pasha, who was assigned to take over the Thrace region from the occupying Greece in accordance with the Armistice, came to Istanbul on October 19, 1922 to go to Thrace. Refet Pasha, who faced enthusiastic demonstrations of the people in Istanbul, made many speeches both to those who welcomed him and to those in the places he visited in Istanbul in the following days. In his speeches, Refet Pasha mainly talked about the victories of the Turkish Grand National Assembly Government, but also revealed his views on the characteristics of the new Turkish state established in Anatolia and the principles on which it was based. In this context, Refet Pasha, who defined the system applied in Anatolia as sultanate-ı milliye (national reign), argued that the parliamentary government system, which had legislative, executive and judicial powers, was more suitable for national sovereignty than constitutionalism and republic. He claimed that the monarch in the constitutional system and the president in the republican system were irresponsible and that this situation would easily lead to domination. In summary, Refet Pasha claimed; 1- that the absolutism and constitutionalism regimes hindered the development of the idea of nationality, 2- that the absolutism, constitutionalism and republican regimes could lead to domination because they accepted the irresponsible heads of state, 3- that the parliamentary government system that held the legislative and executive power was the most suitable system to the national or national dominance.

Against these statements made by Refet Pasha about the parliamentary government system implemented in Anatolia, Istanbul Bar Association President, published a pamphlet titled "National Responsibility and Tefrik-i Kuvva (separation of powers) issue in the face of the sovereignty from the matters of Hukuk-i Esasiye (constitutional law)". In his pamphlet, Lütfi Fikri Bey criticized Refet Pasha's views by comparing them with the current political systems in the world at that time. Refet Pasha claimed that the parliamentary government system, which he described as the system that best reflects national sovereignty, could lead to problems in practice, arguing that the best form of government in a society that has not yet developed in mentality, such as Turkey, is a constitutional administration headed by a ruler who also has the title of caliphate. He claimed that the parliamentary government system, which he described as the system that best reflected the sovereignty of the nation, could cause problems in practice, and argued that the best form of government in a society like Turkey, which had not yet developed in mentality, was a constitutional government ruled by a monarch who also held the title of caliphate. Both Refet Pasha's statements and Lütfi Fikri Bey's criticisms of him also found space in the press. While this process was going on, the abolition of the reign with the decision taken by the Parliament caused the discussions to increase even more. This time, some pamphlets

were published against the views of Lütfi Fikri Bey, and both the Istanbul press and the Ankara press included articles on the political system.

In general, the press of the period approved the abolition of the sultanate, but entered a discussion process to understand what the political system applied in Anatolia was and in which direction this system would evolve from now on. Although Refet Pasha denied the claims that the new political system would evolve into a republic and even used expressions equating the republic with constitutionalism, Hüseyin Cahit Bey's assertion that the new system was nothing but a republic caused some writers' reaction. These authors, especially Lütfi Fikri Bey, accused those who tried to evaluate the system applied in Anatolia through western models, for defining their own country from a western perspective. According to them, the parliamentary government system implemented with the opening of the Grand National Assembly in Anatolia was born from Turkey's own conditions and the situation it was in, and was the most appropriate system for Turkey.

System discussions that started with the pamphlet published by Lütfi Fikri Bey against the speeches of Refet Pasha, continued for a long time with other pamphlets published against this pamphlet and the articles of the editorial writers of newspapers such as Hâkimiyyet-i Milliye, Renîn (Tanîn), Tevhid-i Efkar, Akşam, Vakit, Yenigün and İkdâm, which were the leading press of the period. In fact, although the discussions on which political system to implement in Turkey had started since the opening of the Turkish Grand National Assembly, this issue was postponed due to war conditions. The discussions on this issue, which flared up with the victory and the abolition of the sultanate, continued until the proclamation of the republic on October 29, 1923. In this article, the course of the debates that started right before the abolition of the sultanate in November 1922 is discussed.

Kaynakça

- Ahmed Emin (11 Teşrîn-i Sâni 1338/11 Kasım 1922). Terakki korkusu. *Vakit*. No: 1765.
- Ahmed Emin (3 Teşrîn-i Sâni 1338/3 Kasım 1922). Hâkimiyet ve mesuliyet bahsi. *Vakit*. No: 1757.
- Ahmed Emin (9 Teşrîn-i Sâni 1338/9 Kasım 1922). Bugünkü ameli gayemiz. *Vakit*. No:1763.
- Aslan B. (1991). *Refet Paşa ve işgalden kurtulacak İstanbul'un idaresi meselesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III (ASD)* (2006). 5. Baskı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Cebesoy A. F. (2011). *Siyasi hatıralar büyük zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete*. (Yay. Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu). 3. Baskı. İstanbul: Temel Yayınları.
- Ebuzziyazâde (4 Teşrîn-i Sâni 1338/4 Kasım 1922). Bâb-ı Âlî'nin son hatası. *Tevhid-i Efkâr*. No: 3533-505.
- Eyyupoğlu İ. (2002). *Mudanya Mütarekesi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Falih Rıfki (7 Teşrîn-i Sâni 1338/7 Kasım 1922). Tereddüde lüzum yok. *Akşam*. No:1482.
- Falih Rıfki (9 Teşrîn-i Sâni 1338/9 Kasım 1922). Karıştı mı düzeldi mi? *Akşam*. No: 1484.
- Feyyazâde Celaledin Feyyaz (1338/1922). *Hâkimiyet-i Milliye ile Saltanat-ı Şahsiye'nin mukayesesine dair bir iki söz: Lütfi Fikri Bey'in hükümdarlık karşısında milliyet risalesine cevap*. Akşam Teşebbüs Matbaası.
- Fuad Şükrü (1338). *Halk saltanatı Lütfi Fikri Bey'in: Hükümdarlık karşısında milliyet ve mesuliyet ve tefrik-i kuvva mesaili hakkındaki mübahesatına cevap*. Ebussuud Caddesinde- Cihan Biraderler- Matbaasında Tab' Edilmiştir.
- Hüseyin Cahid (16 Teşrîn-i Sâni 1338/16 Kasım 1922). İnkılâb ruhlarda vukua gelmelidir. *Renîn*, No: 34.
- Hüseyin Cahid (27 Teşrîn-i Evvel 1338/27 Ekim 1922). Usul-i idaremiz hakkında. *Renîn*. No: 14.
- Hüseyin Cahid (4 Teşrîn-i Sâni 1338/4 Kasım 1922). İnkılâb. *Renîn*, No: 22.
- Hüseyin Cahid (6 Teşrîn-i Sâni 1338/6 Kasım 1922). İhtiyat ve basirete lüzum var. *Renîn*. No: 24.
- Kalemlî H. (2013). *İstanbul'un son işgal yılı ve tahliyesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kansu M. M. (1997). *Erzurum'dan ölümüne kadar Atatürk'le beraber I*. 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kemal Atatürk (1999). *Nutuk 1919-1927*. (Yay. Hazırlayan: Zeynep Korkmaz). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Lütfi Fikri (1338). *Hukuk-ı esasiye mebahisinden hükümdarlık karşısında milliyet ve mesuliyet ve tefrik-i kuvva meselesi*. Ebussuud Caddesinde -Cihan Biraderler-Matbaasında Tab' Edilmiştir.
- N. S (1 Teşrîn-i Sâni 1338/1 Kasım 1922). Hükümdarlık karşısında milliyet. *Akşam*, No: 1476.

- Özden M. (2012). Saltanat kaldırılmadan önce rejim tartışmaları: Lütfi Fikri Beyin “hükümdarlık karşısında milliyet ve mesuliyet ve tefrik-i kuvva mesaili” (1922) başlıklı risalesi ve polemikler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 1, ss. 231-246.
- Süleyman Nazif (1341-1922). *Lütfi Fikri Bey'e cevap hilafet, milliyet ve tefrik-i kuvva meselesi*. Tab' ve Naşiri Şark Kütüphanesi (Bab-ı Ali Caddesinde).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (TBMMZC)* (1960). Devre: I, Cilt: 23. Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdesi (TBMMZC)* (1960). Devre: I, Cilt: 24. Ankara: TBMM Matbaası.
- Yakup Kadri (29 Teşrîn-i Evvel 1338/29 Ekim 1922). Rahatı bozulanlar. *İkdâm*. No: 9201.
- Yakup Kadri (3 Teşrîn-i Sâni 1338/3 Kasım 1922). Yeni Türkiye ve eski devlet. *İkdâm*. No: 9206.
- Yakup Kadri (30 Teşrîn-i Evvel 1338/30 Ekim 1922). Korkanlar. *İkdâm*. No: 9202.
- Yakup Kadri (4 Teşrîn-i Sâni 1338/4 Kasım 1922). İrade-i milliyenin inkişâfı. *İkdâm*. No: 9207.
- Yazarı yok (12 Teşrîn-i Sâni 1338/12 Kasım 1922). Ukalalık. *Hâkimiyet-i Milliye*. No: 658.
- Yazarı yok (15 Teşrîn-i Sâni 1338/15 Kasım 1922). Hakkın daimî müdafiiyiz. *Hâkimiyet-i Milliye*. No: 661.
- Yazarı yok (16 Teşrîn-i Sâni 1338/16 Kasım 1922). “Fesad ocağı” Yenigün'ün yeni bir makalesi. *Akşam*. No:1491.
- Yazarı yok (16 Teşrîn-i Sâni 1338/16 Kasım 1922). Nokta-i nazar farkı. Anadolu'da Yenigün. No: 1024-647.
- Yazarı yok (17 Teşrîn-i Sâni 1338/17 Kasım 1922). Bir cevap münasebetiyle, Lütfi Fikri Bey'in gazetemize bir mektubu. *Akşam*. No: 1492.
- Yazarı yok (26 Teşrîn-i Evvel 1338/26 Ekim 1922). Refet Paşa'ya göre Cumhuriyetle bizim demokrat idaremiz arasındaki fark. *İkdâm*, No: 9198.
- Yazarı yok (27 Teşrîn-i Sâni 1338/27 Kasım 1922). Yeni türk inkılâbı hakkında tenkidkâr bir fikir. *Anadolu'da Yenigün*. No: 1033-656.
- Yunus Nadi (12 Teşrîn-i Sâni 1338/12 Kasım 1922). İki düşman. *Anadolu'da Yenigün*. No: 1020-643.
- Yunus Nadi (13 Teşrîn-i Sâni 1338/13 Kasım 1922). Fesad ocağı. Anadolu'da Yenigün. No: 1021-644.
- Yunus Nadi (19 Teşrîn-i Sâni 1338/19 Kasım 1922). İnkılapçı Türkiye. *Anadolu'da Yenigün*. No: 1026-649.
- Yunus Nadi (26 Teşrîn-i Sâni 1338/26 Kasım 1922). Yeni bir cidal devri. *Anadolu'da Yenigün*. No: 1032-655.
- Yunus Nadi (27 Teşrîn-i Sâni 1338/27 Kasım 1922). İnkılâbımızın telakkisi. *Anadolu'da Yenigün*. No: 1033-656.
- Yunus Nadi (28 Teşrîn-i Sâni 1338/28 Kasım 1922). İnkılâbımızın telakkisi. *Anadolu'da Yenigün*. No: 1034-657.
- Yunus Nadi (29 Teşrîn-i Sâni 1338/29 Kasım 1922). İnkılâbımızın telakkisi. *Anadolu'da Yenigün*. No: 1035-658.